

В. Винниченко

Великий молох

33/7.
БІБЛІОТЕКА „СПІЛКИ“

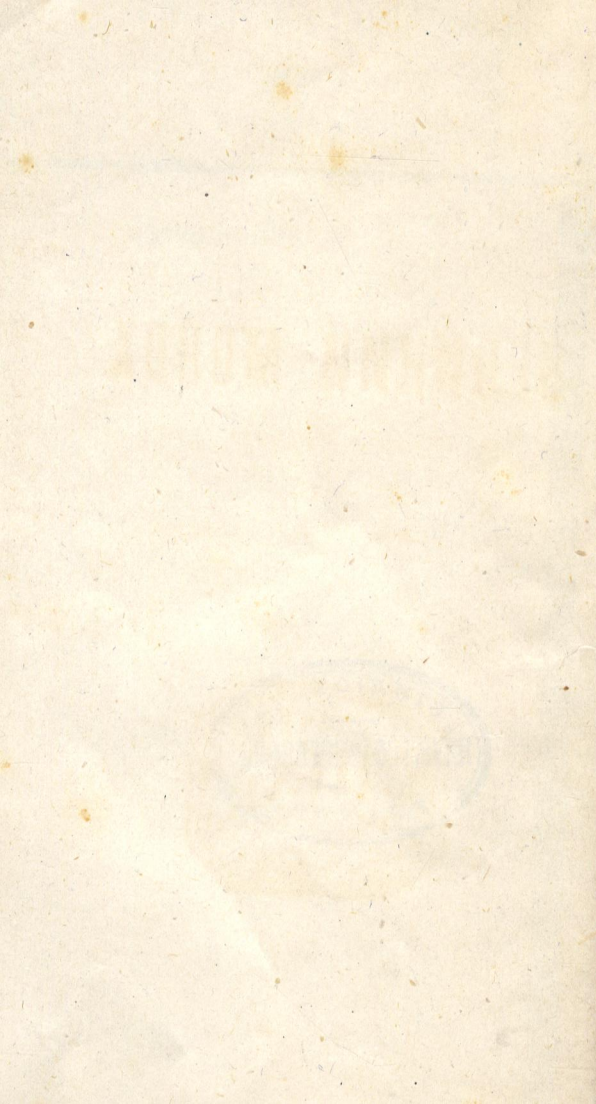
48
СЕРІЯ
ДРАМАТИЧНА

В. ВИННИЧЕНКО

ВЕЛИКИЙ МОЛОХ

КИЇВ

1923

[891.79-23]

ВЕЛИКИЙ МОЛОХ

П'єса на 3 розділи

(Репертуар театру ім. Т. Шевченка)

36135

К И І В

1923

[1931-32-33]

БІЛАНС

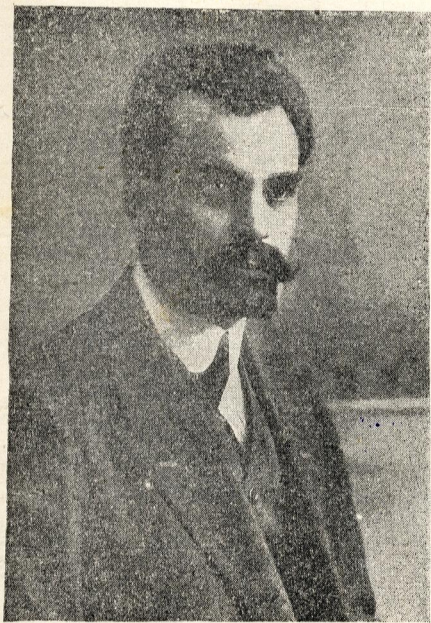
ВЕДНІКНИ МОЛОХ

Грес на 3-й год

(Репертуар театру ім. Т. Шевченка)

Львівська державна
наукова бібліотека
633

В. ВИННИЧЕНКО

ДІЄВІ ОСОБИ:

ОЛЕНА МАКСИМОВНА ЧУПРУНЕНКО

ЗІНЬКО } її сини
ОСТАП }

НАТАЛЯ—її дочка

ЛЕСЯ—приятелька Чупрунеників

КАТРЯ

АБСТРАКТ

БУЦЬ

КАЛАТАЛО

ВАСИЛЬ ФЕДОРОВИЧ

ГОРПИНА—прислуга

партійни т. т.

Зінька

РОЗДІЛ І.

Дві кімнати. Ліва—їдальня. В ній по середині довгий, великий стіл, Праворуч шафа-буфет, ліворуч канапа, на стінах картини; в задній стіні двері до читальні в правій стіні двері в Зінькову кімноту. Друга кімната—Зінькова, убрана просто, по студентському. На правому боці канапа, на лівому стіл, над канапою вікно. У задній стіні двері у сіни.

ЗІНЬКО (входячи в свою кімнату й роздратовано кидаючи картуза на ліжко). Молодці! Придумали... Хм!..

ЛЕСЯ (входить за ним). Що з вами, Зінько?.. Можна мені знати?

ЗІНЬКО (не відповідаючи їй, ходить по хаті). Хм!.. Так—так... (зупиняючись, злісно). Але ж це—дико! Це—абсурд, поганий, паскудний абсурд! Цього не може бути! Могли-ж вони подумать, що я... Ідіоти! (ходить).

ЛЕСЯ (тихо). Мені не можна знать, Зінько?

ЗІНЬКО (зупиняючись проти неї). Знать? Хм... Ну, от я вам скажу: хотять, щоб я підставив праву щоку, коли мені плюнули в ліву. Знаєте тепер? Ну, і робить мені це, чи ні? Ну скажіть ви кроткая голубиця. Підставляють?.

Леся. Не знаю, Зіньку... Як що дуже треба, то...

Зінько. Е! Все одно! Мені плюнуто... Сьогодні, вчора, давно, хіба це не все одно... І чи дуже треба, чи не дуже, все одно! Оце! І я чую це у себе на щоці... І я замість того, щоб роздерти ті губи, повинен, розумієте, повинен тепер цілувати ці губи. Ну, не глум?! Ах, ти-ж чорт проклятий: я повинен!.. Та хто має право примусить мене?.. Щоб я свідомо наплював собі у душу?! Ну, чорта з два! Цього не буде!.. Це вже вони хай собі як знають, а цього не буде, бо я сам собі дам по фізіономії... Даю слово!

Леся. А як примусять?

Зінько. Хто примусить?

Леся. Та хто-ж? Ті-ж, що хочуть...

Зінько (посміхається). Ну, це ще то ми й побаючимо! Ось вони зараз будуть тут. Я ще з ними побалакаю.. Ах, ідіоти!..

Леся. І Катря прийде?

Зінько. Да... Прийде й Катря...

Леся. Вона ще не виїхала на село?

Зінько (раптом зупиняючись). Куди на село? Хто? Хіба вона збиралась?

Леся. А ну-да... А *тоді-ж, як у нас був Омелько...

Зінько. А! тоді, я думав: знов. Ні, вона застається...

Леся (помовчавши, тихо). А ви дуже злякались?

Зінько. Злякався? Чого? Ні... Так просто, несподівано..

Леся. Ні, злякались... А скажіть мені, Зінько... Тільки скажете правду?

Зінько. Скажу.

Леся. На певне?

Зінько. На певне.

Леся. Скажіть, чи правда, що вона називала мене «пушистою самочкою»? Тільки правду!

Зінько. «Пушистою самочкою?» Хм... Ні, я щось не пам'ятаю. Хто це вам казав?

Леся (тихо). Так казали... Ах ви неправду сказали, я по голосу чую, що вона казала.

Зінько. Ну, от!..

Леся. Так, так (мовчання).

Леся (задумливо, сумно). Так, я не така, як вона... Чужа вона мені... Страшенно якось чужа... Я ще майже ні одної людини не мала до себе такої чужої, як вона. Так наче ми з різних кінців світа... А обидві-ж Українки...

Зінько (ходячи). Вона не подобається вам?

Леся. Ні... Чого?.. Тільки... Я право не знаю, я не знаю, про що з нею говорити... Нема якось теми ніякої... Ну, і взагалі якось так... Вона мене, здається, не любить.

Зінько. Ну, єрунда!.. Чого ради? Просто ви не познайомились досі ближче...

Леся. Ні, не те... Вона (я знаю, я це чую!) справді лічить мене за «пушисту самочку»...

Зінько. Та хто вам це казав?

Леся. Казали... Ну, от спитайте самі... Вона зараз прийде?

Зінько. Да... Вони повинні-б уже бути... Вони йшли за мною. (Павза). Да, зараз мабуть будуть... Хм!.. Ну, побачимо... Будем балакати... Особливо мене дратує те, що й... Ну та нічого... Хай.

Леся. Ви мені скажете, Зінько? Чи не можна?

Зінько. Так, тільки потім... Зараз довго дуже... Вони зараз прийдуть...

Леся (підходячи до нього беручи за руку й гладючи її). І будете хвилюватися? Так?.. Не треба... Правда?

Зінько (посміхаючись). Хто його зна, може й треба...

Леся. А ви все таки не хвилюйтесь... Добре? А то потім ви такий колючий якийсь... Злий... (В сінях дзвінок).

Зінько. Ну, це вони! (Іде в сінні і через якийсь мент вертається з Катрею і Абстракт).

Катря (холодно і мовчки здоровкаючись з Лесею, весело до Зінька). Ну, це свинство, Зінько, що ви мене покинули з цим Абстракт. Я більше в жертву конспірації не буду приносити свого терпіння. Він весь час тлумачив мені з погляду історичного матеріалізму, через що тепер носять не широкі штани.

Абстракт (здоровкаючись і незграбно, але галантно шаркаючи перед Лесею). Ну, розуміється... Ви подивіться...

Катря. Ну, ну, ну! Я згоджуюсь, згоджуюсь...

Абстракт (не слухаючи її). Ви подивіться: де вперед появляється мода? У вищих класів...

Катря. Абстракт! Буде. Це безжалісно!.. (Леся виходить). Ну, годі... Ну, так от так, Зінько, я думаю, що найкраще буде так: через два тижні... Я думаю, що нам треба це скоріше обміркувати. Правда?

Абстракт. Тим паче, що для цього ми й зайшли сюди.

Катря. Ну-да... Ну, дак ми думаємо, що буде найкраще так: через два тижні, як Василь пришле сигнал, ми зробим першу пробу. Як що нічого, тоді значить, можна. І підуть, значить так: ви, Буць, Калатало і п'ять робітників. Вісім чоловік, я думаю, буде... Вам, Зінько, необхідно треба бути...

Зінько (хмуро). Чого необхідно?

Катря. Ну-да, ви сиділи в цій тюрмі, знаєте всі закутки, що й куди... Треба неодмінно, щоб був чоловік на практиці знайомий з розположенням тюрми. Як робить побіг, так робить, а не так...

Зінько. Єрунда! можна дуже добре роздивиться й так... Розказать можна, намалювать план...

Катря. Ах, покиньте! «Намалювать». Тут маленький промах і у нас буде провал... А рискуємо не тільки свободою, але й життям людей...

Зінько (спалахнувши). Та чого ради я повинен цим життям ризикувать? І для кого?.. Я просто не розумію вас... Це по моему... а особливо, Катре, з вашого боку, дуже...

е... ну, не коректно, чи що пропонувать мені цю історію...

Катря. Ви це таки серйозно, Зінько?

Зінько. Цілком серйозно... Я-ж вам уже говорив, я братись за цю справу не можу... Василь мій особистий... ну, одним словом, я не люблю Василя і не можу, просто органічно не можу помогати йому тікати з тюрми... Як ви цього не розумієте?!

Катря. Я таки не розумію цього. Ви розумієте Абстракт?

Абстракт. Тоже не розумію... Це, по мойому, не законний мотив... для того, щоб одмовлятись від своїх обов'язків...

Зінько. Це самий законний мотив! Я не люблю, ненавижу його, ну, от ненавижу, не виношу його та й годі! Він мене так само, ми—вороги особисті, він образив мене перед арештом... Ну, ви знаєте... І все це я повинен забути і витягувати його, ризиковать для його своїм життям?! Що за абсурд!.. Смішно навіть..

Катря. Слухайте, Зінько! Не вже ви справді серйозно все це говорите? Ій богу, мені не віриться.

Зінько (дратуючись). Що вам не віриться? Що тут такого страшного? Не можу я, розумієте, чи ні?! Мені хочеться в горло йому вчепитись руками, а я їх буду протягувати, щоб він тікав... Я мушу грати роль якогось християнського праведника, що підставляє ліву щоку, як його луплять у праву. З якої речі? Не хочу!

Абстракт. Ну, це, знаєте... (стискає плечима).

Катря. Хіба ви це для нього робите?

Зінько. Для кого-б там не було!

Абстракт (єхидно). Навіть для соціалізму?

Зінько (в запалі). Все одно! Я не признаю ніяких молохів, для яких я повинен приносити в жертву свою душу, своє «я». Я людина, а не якась автоматична машина начинена голими принципами.

Абстракт (підводячись). О-го-го-о!.. Ну, це «дійствительно»... Так я не розумію, що ви досі робите в організації? «Удивительно»...

Катря. Чекайте, Абстракт... (Говорить глухо і по малу). Зінько! Не вже ви не бачите, що ви страшенну нісенітницю плетете? Не кажучи вже про формальну сторону справи, це вже просто неморально, не великодушно... Чоловік сидить у тюрмі, безсилий, і ви одмовляєтесь допомогти йому... (Тре лоба). Фу, як це не приємно!.. Так, я погано зробила, що зачепила вас... Ну, нічого...

Зінько. Що таке моральність?! Я не бачу нічого неморального. Навпаки неморально те, що ви робите. Ви хочете насильства над моєю душою, хочете, щоб я сам розірвав свою волю, своє серце, свій навіть, як хочете, і розум на дві половини і примусив їх гризти одне одного. Це—неморально. І я цього не зроблю. Плювать мені на те, що хтось, хоч би це була сама людськість, людськість вважала це не-

моральним. Коли я сам з собою в гармонії коли і воля, і розум, і серце всі разом штовхають, тягнуть мене кудись і те, що я зроблю хвалили всі три, тоді я роблю морально, хочь би я і вбив чоловіка. Розумієте? От!

А б с т р а к т. Он як? Так це по вашому виходить, що всякий буржуй робить морально, коли в гармонії з собою видушує соки з робочих?

З і н ь к о. Так! Коли розум його не розходиться ні з серцем, ні з волею, він може вважати своє видушування моральним. І совість його чиста. А хай він послухається, наприклад, серця і зробить уступку робочим, а розум знайде це некорисним, ото його буде мучить совість як за неморальний вчинок. І з погляду буржуїв це таки і неморально.

А б с т р а к т. Ну, голубе, знаєте, як всякий буде так розсуджати тоді вся наша дисципліна піде к чорту... Ви повинні йти, це ваш товариський обов'язок! Ви мусите йти!

З і н ь к о. Ну, це ще побачимо! Я з примусу не признаю обов'язків! Це вже вибачайте. Коли вся моя істота тягнутиме мене, коли це буде впливати з моєї сили, коли сила ця буде вимагати прикласти її до цього, тоді це—мій обов'язок. А коли я весь дріжу од гидування простягнуть Василеві руку, коли все мое «я» сказано одвертається од цього обов'язку, і я все таки робитиму, то це не є обов'язок, а насиль-

ство. Та хто, який бог такий, якому-б я давав на заклання свою дупу? Що за ерунда?!

Абстракт. Хм!.. Правда, це у нас приватна балачка, але я мушу тепер перенести цю справу на офіційальне засідання організації. Чи можемо ми допускати такі... такі порушення дисципліни?..

Зінько. Можете виносити.

Абстракт. І я думаю, що ваше «я» не поглядять по головці.

Зінько. Ну, що-ж?..

Абстракт. І думаю, що винесуть постанову іти вам...

Зінько. А я винесу собі постанову не йти.

Абстракт (єхидно). Значить?..

Зінько. Значить... Значить, буде те, що буде... А я...

Катря (що сиділа весь час задумливо понуро). А!.. Не в цьому річ!.. Діло не в постанові... Що тут постанова? Значить, ви, Зінько, не можете пожертвувати своїм одним «я» для багатьох «я», для «ми»?

Зінько. Не можу.

Катря. Та-ак... Ну, що-ж?.. Тоді розуміється... Фу, як це неприємно...

Абстракт (Іронічно). Хм! Це —представники інтересів колективності... Коли торкнеться їхнього „я“, дак і стоп... Замічательно!..

Катря. Значить, вся ваша робота для колективності цієї одна брехня була?.. (Зінько робить нетерплячий рух). Підождіть... Я

хочу розібратись вцьому... (В сінях дзвінок).
Значить, ви робили для неї тільки через
те, що вона давала вам... Не видавали
їй, а вона вам... І через це... (В двері сту-
кають).

Зінько. Ввійдіть! (Входить Буць).

Буць. Ну, добре, що знайшов вас тут.
А то... Чорт!.. Бігаю, як оглашений. Ну,
одним словом, діло йде. Треба тільки, щоб
хлопці нікуди не посилались. От!

Абстракт (ехидно). Ну, не зовсім
діло йде.

Буць. Та ну?... Якого-ж то чорта?

Абстракт. От Зінько не хоче йти.

Буць. Ну, брехня! Щоб Зінько не схо-
тів...

Абстракт. Спитайте самі.

Зінько. Так, не хочу.

Буць (страшено здивований). Та йдіть к
чорту! Правда?

Зінько. Правда.

Буць. Чого-ж то? Боїтесь? Чи якого
чорта?

Зінько. Ні, так... Вони вам скажуть...

Буць. «Вони»! А у вас у роті нема
язика, чи якого чорта?

Зінько. Довго балакать, надокучило.
От будете виключать мене з організації,
тоді й узнаете...

Катря. А! Дурниці! Не може Зінько,
ну, і все.

Буць. Ні чорта не поміаю. Не хоче,
не може... На таку справу не хотіть?! Зінь-
ко! Ідіть к чорту, жартуйте...

Зінько. Не можу я, Буць...

Буць. Ну, то... (сердито) то це чортовина і більше нічого! Ій богу! Був один чоловік, що не боїться револьвера і «не може, не хоче». На кого-ж тепер вірить? З Абстрактом іти? А він почне мені там з погляду історичного матеріалізму курок піднімати.

Зінько (раптом). Слухайте, Буць: ви-ж самі мені казали, що терпіть не можете Василя, як же ви йдете помогать йому?

Буць. Ну, та що?.. Як так?

Зінько. Ну, от так...

Буць. Та хіба я для Василя це роблю? Чорт з ним... Я роблю для організації... А потім, що мені це.. А Василь мені що? Хіба не все одно? Хто-б там не був, аби наш.

Абстракт (дивиться на годинник). Вісім годин. Я мушу йти. Бувайте здорові.

Катря. Куди? Подождіть. Треба-ж якомсь з цією справою.

Абстракт. Я не можу, мені треба йти. Я рівно в вісім п'ю чай.

Катря. Ну, сьогодні можете напитись у девять.

Абстракт. Не, можу. Прощайте.

Катря (роздратовано). Та що за ерунда! Подождіть! Треба-ж нам знать, хто йде, а хто ні...

Абстракт. Та чого ж ще ждять? Зінько ясно сказав, що не піде. Остається, значить, перенести цю справу на комітет і шукать когось іншого.

Львівська державна
наукова бібліотека

17633

Буць. Без Зінька не можна. Ніхто порядків не знає. Це буде чортовиння! Я теж не піду на галай на балай...

Катря. Ну, от бачите. Підождіть.

Абстракт. Ні, я не можу... Коли капризують... А я за капризи пропускаю чаю не можу... Бувайте! (кланяється всім і виходить):

Буць. От туди к чортам собачим... А я вже радів, що хоч раз прийдеться «испытать сильныя ощущения»... Зінько!.. Та плюньте ви на свої чорти батька зна які вигадки і ходіть з нами. Що за чортовиння, їй богу!

Зінько. Я сказав, що не можу, і не можу.

Буць. От «не можу»! Чого ви не можете? Забудьте, що то Василь, а думайте, як я. Думайте тільки про це: ось ми підкупаєм часових, ідемо в ночі до тюрми, сигнал, підкрадаємось. Василь тікає, тут крик стріляють, ми тоже, потім на коней от і все! Ей, ви! Не розумієте, як жити! І що тут Василь? Хіба я для його йду?.. Ет! А я, їй богу же думав, що й ви такий, як отт!.. «Не можу»... Бсїтесь та й все!

Зінько. Ну, Буць, чи не можна без оцінок.

Буць. Та що-ж справді, той не може, той боїться, той не хоче... »Без оцінок«. Трус ви тай годі, по просту без оцінок говорячи.

Зінько. Буць! Ви не маєте права цього говорити!

Буць. А! Що там право! Трус ви тай годі. Якусь там психологію собі видумує. Знаємо ми. Докажіть, що не боїтесь. Ідіть.

Зінько. Я з вами балакати не хочу!

Буць. Ну, то чорт вас бери з вашою справою! Прощайте! (Сердито повертається й виходить)

Зінько. (злісно). З якої речі я повинен це вислухувати? За що? Що це таке?! Один приходить і мало не падлюкою зве, другий трусом, третій ще чимсь! За що? По якому праву! Хто дав їм таке право? Якийсь абсурд получается!

Катря (понуро, задумливо). Да-а... Так ви значит, он який...

Зінько (хмуро). Да, такий...

Катря (тим же тоном). Боляче як... Давить у грудях страшно... Значит, я помилялась?.. Зінько! Іди сюди!.. Ближче! (Зінько мовчки підходить). Дай сюди руку.

Зінько (подаючи руку). Ну?

Катря. Пустити мене всвою душу! Пустити?.. Мені боляче, я хочу переконатися... Я хочу все знати... Скажи, може ти через те, що ревнуєш мене до Василя? Так?

Зінько (тихо). Не знаю... Може й те...

Катря. Але-ж я його не люблю, він противний мені... Двадцять п'ятий раз я тобі говорю це... Хіба ти не можеш здержати свого звіря?

Зінько. А! Хто його зна, чи він противний тобі...

Катря (одпихаючи його руку). Ти!.. Яке ти маєш право говорити так?! Для чогож-

би мала брехати? Фу, як це брудно Зінько!..

Зінько. «Брудно»! А для чого?.. Як... ти мені скажи: як ти тільки можеш так двоїться. Ну подумай! От ти говориш, ти, моя горда, чесна, правдива, ти говориш, що він противний тобі, і тут-же робиш для нього таке, яке тільки можна робить для брата, для любої людини. Це-ж ламання самої себе! Це-ж брехня! Я цього ніяк не розумію.

Катря. Знаєш, Зінько, я бачу, що я тебе не знала... Ти—невимовний егоїст. Ти—дикий ще чоловік... Ти—убогий духовно... Ти не можеш навіть зрозуміти того, що я це роблю не для Василя, не для свого «я», а для многих «я», для колективності... Подумай це!

Зінько. Думаю і не розумію.., бо не бачу...

Катря. Ну, ти просто...

Зінько. Подожди! Дай же мені сказати. Ти просто не хочеш зрозуміти мене. Ти увійди в мою душу... Ну, от візьми, забудь, як ти думаєш, і подумай по моему...

Катря. По твоєму не можна, бо...

Зінько. Та подожди, ну, дай же мені сказати... Я сьогодні з ума зійду... Все це так по ідіотському виходить, не розуміють тебе, не хочять просто зрозуміть... Ти подумай: ну, нехай я навіть іду, сціплюю зуби і йду помогать Василю. Добре. А що, як він, узнавши, хто йому допомагає, не схоче взяти моєї помочи? Ну? що тоді? Та я як подумаю це, в мене підіймається от-

Тут (б'є кулаком у груди) таке дике полум'я, таке дике полум'я, що в голові починає все сказано стрибати. Та ти розумієш, яка це образа мені?! Він, він вийде і плюне на мене, а я, як ідіот утрюсь тільки... Звір, кажеш? Так, я звір! Але чим же я винен, що я не можу инакше почувать? Ну?... Ти думала про це? Ти ввійшла, ти схотіла ввійти в мою душу? «Капризи»! Я коли капризував, коли одмовлявся від обов'язків? Хто може сказать? Або я боявся? «Трус». Я—трус! А ти, ти сидиш і підтакуєш їм. І говориш, що ти близька моя людина. Ти не близька, бо ти не хочеш увійти до мене, а не до себе в душу! Ах, підожди! «Убогий, вузький чоловік». Через що? Через те, що хочу все істоти? Да! З погляду установленної моралі ваш вчинок що до Василя може й кращий за мій, але з погляду моралі цільности, єдности людини ваш вчинок, це—брехня, це—неморальність. І що хоч можеш собі про мене думать, а я не зламаю себе і буду таким же, як є!

Катря. Значить, все для твого «я»?

Зінько. Зовсім не значить, а тільки значить те, що я свого «я» не дам ніякому молоху на наругу. От і все.

Катря. Цей—молох—люди.

Зінько. Все одно!

Катря. І коли ти їм не даватимеш, вони тобі не даватимуть.

Зінько. Нехай, обійдусь без людей!

Катря. Ти це—серйозно?

Зінько. Без усяких жартів! І хай мені посміє тепер який небудь з них сказати те, що говорили ось ці... люди, я їм покажу «трус»... Це—нахабство! По якому праву вони ображають мене?! Хто дав їм це право? Молох? Геть к чорту всяких таких молохів. Це вже не перший раз, це вже накіпіло. Надокучило мені! Годі!

Катря (встаючи, тре лоба). Дда-а... Ну, бувайте здорові, мені вже пора.

Зінько (понуро). Бувайте здорові (протягає руку).

Катря (стискає). Так обійдетесь без людей?

Зінько. І без молоха, значить!

Катря (втягує в груди повітря і силою видихає). Душить... Ну, нічого... (рішуче поводить головою, повертається). Прощайте!

Зінько (тихо понуро). Катре! (Катря зупиняється й мовчки, чекаючи, дивиться на нього). Це вже.. кінець?

Катря (твердо і жостко). Мені здається, що кінець.

Зінько. Та це-ж дико... Катре! Дико. Глупо!..

Катря. Я не думаю... Не думаю... (По малу підходить ближче, тихо, з мукою). Чого-ж вам ще треба? Ну?.. Моїх ридань? Так? хочете їх?

Зінько. Та чого, Боже мій!? Чого ридань? Через що-ж?!

Катря. Ви не розумієте? А чого ридать, як ховають близьких?

Зінько. Ховають?

Катря. Да.

Зінько. Чого-ж «ховати», чого «ховати»?.. Через що? Для чого?.. Що-ж це таке справді?! Ну, сядь! Сядь тут... (Катря сідає). Сядь, треба озирнутись, ми в тумані якогось... Чого кінець? За що? Ну, добре і треба йти, мені треба йти ратувати Василя. Ну, добре. Я не хочу, не можу, одмовляюсь... Так. Через що-ж з тобою кінець? З тобою через що? Не тебе-ж я не люблю! У мене голова крутиться. Катре! Я-ж хочу чесно жити! Пам'ятаєш, як ми разом обіцяли бути чесними з собою, з своїм «я»? Ну, згадуй...

Катря (тихо). Я згадую... пам'ятаю...

Зінько. Ну? Як же я можу? Хіба я можу, хіба я повинен робити це, коли мене силують, коли буду робити проти своєї волі, своїх бажань? Чи я не повинен мати свої волі, своїх бажань? Я повинен їх оддати. Да?

Катря (з мукою). Хіба це, Зінько? Хіба я кажу тобі бути нечесним з собою? Хіба того мене зараз душить от тут? Зовсім ні... діло не в тому, що ти не допоможеш Василю...

Зінько. Ну, в чому-ж, у чому?

Катря. А в тому... Фу, як мені жарко!.. Я не знала, що так глибоко це... Діло в тому, Зінько, що у тебе.. що в тебе, я бачу, нема вищого... вищого інстинкта. У тебе тільки інстинкт твого „я“, інстинкт самця, інстинкт того дикуна що за кістку міг загризти свого товариша... Ти не

винен, я знаю... Що-ж робить, ти,—такий, як є... Ну а мені це боляче... Ти не винен... Але... Хіба важно те, що ти Василю не допоможеш? Важно те, що ти, значить, не допоможеш нікому... Подожди!.. Не важно те, що ти не будеш в нашій організації... Ну, от ти лікар тепер. Візьмешся ти тепер за практику... Коли тобі, твоєму „я“ стане гідко возиться з якимсь хворим ти не зможеш убить це твоє погане «я» і покинеш того хворого. Це—так, Зінько... Я знаю, чим ти скінчиш. Ти женишся собі зі своєю пушистою самочкою, одгородиш своє «я» від всіх і будеш жити і дітей плодить, утверждать своє «я»... Правда?

Зінько (холодно). Не знаю; тобі, видно, краще відомо,—ти так вичитуєш ясно...

Катря. Ну, а хіба не правда? Хіба не любить тебе твоя пушиста самочка?

Зінько. Слухай, чого ти звеш її пушистою самочкою? Вона сьогодні питала вже мене, чи ти звеш її так.

Катря. Ну, і що ти сказав?

Зінько. Я сказав, що не чув від тебе. Що-ж би я мав говорити?

Катря. Зінько! А бути чесним з собою? Забув? Так?

Зінько. Ніяково в лице їй говорити...

Катря. А чесним з собою? Чи це тоді тільки, як твоєму «я» вигодно. Да? Ти побоявся образити її? А хіба вона не самочка?

Зінько. Чого-ж вона самочка?

Катря. А хіба вона має що небудь більше в життю, як кохати, кохатися, вийти заміж, звити кубелечко і вмерти?

Зінько. Не всім же світ перестроювати.

Катря. Розуміється. Я тільки й кажу... А тебе ображає, що я так говорю про неї?

Зінько. Ні, не те... Мені неприємно, що ти її так не любиш. Вона помічає це..

Катря. За те ти її, здається любиш і за мене.

Зінько. Ну, покинем цю розмову.

Катря (злісно, з силою). Ні, не хочу кидать! Скажи мені прямо: вона дуже тобі подобається? Тільки правду мені говори. Я сьогодні все хочу знать. Ну!

Зінько. Да, вона подобається мені... А чи дуже? Не знаю...

Катря. Правду, всю правду! Як самому собі.

Зінько. Добре, я скажу все, як самому собі... Чи дуже? Да, іноді дуже подобається..

Катря (глухо). Так, так... Все, все!

Зінько. Іноді, особливо, як вернешся з цих наших справ, злий, зтомлений, морально грязний, буває страшенно приємно говорити з нею, дивитись навіть на неї... Вона органічно добра и тиха. Як на хутір з шумного города їдеш до неї з наших... зібраннь.

Катря. Не треба ні думать, ні боротись.. Ну, далі, далі...

Зінько (понуро). Ну що-ж далі?.. Все... Тільки все таки... Я не знаю, чи я міг би з нею жити... Я іноді думав... Хороша вона, а часом скучно буває...

Катря (пильно). Так?

Зінько. Хочеться цього шумного, великого, дужого... Руху хочеться, крику, сміху, плачу... З хутора хочеться в город, в шумний, неспокійний, заклопотаний, жорстокий... Тоді... (зупиняється).

Катря. Ну!

Зінько. Тоді тебе мені хочеться.

Катря (злісно). Угу! Так. Дякую...

Зінько. Страшно, Катре, скажено хочеться. Здається, як би ти прийшла в таку хвилину, я міг би од щастя заридать... Вся душа болить, ну, просто болить... Пам'ятаєш, ти раз прийшла, і я цілував твою шапочку? Тоді було щось таке похоже...

Катря. А потім од мене біжиш і Лесіну шапочку цілуєш? Да?

Зінько. Н-ні.

Катря. Неправда!.. Чого-ж ти лукавиш?

Зінько. До неї я так не біжу... (Твердо й рішуче). Да; до неї так не біжу...

Катря. А!.. Ну, все одно... (Підводиться. Глибоко втягує повітря і з силою видихає). Ну, нічого... Я мішати більше не буду... Будеш собі тепер сидіти уже не виходячи на хуторі... Я ділитися не люблю. Можеш всього себе оддати їй... І себе і своє «я»... Ну, я вже йду... (Горпина входить в їдальню, запалює лампу, вносить самовар і ставить на стіл)

Зінько. Ідеш?

Катря. Да, іду.

Зінько (глухо). Чого?

Катря. Того, що так треба. Годі нам «розводить канитель». Нам в життю не по дорозі, значить, треба признати це і... і все. Ми вже довго з тобою і так у піжмурки граєм. Я себе вже і так гидую, що позволяю собі всю цю канитель. Од мене до Лесі, од Лесі до мене. Фу. Гидко. Годі. Прощай.

Зінько. Зовсім?

Катря. Да, зовсім. Тепер зовсім.

Зінько. Через що?

Катря. Через те, що я-ж кажу, мені не по дорозі з твоім «я». Або я, або Леся, або «ми», або твоє «я». Надокучило. Ти повинен іти допомогти Василю. Це—цвій обов'язок. Не хочеш?..

Зінько. Я не повинен. З примусу я не маю обов'язків ні перед ким.

Катря. А я маю! Значить, і годі, нема про що більш балакагь. Рвать так рвать. Я перша буду стоять за те, щоб перенисти це на суд організації. Перша! Ти не можеш принести в жертву свого «я», а я сама понесу його. Сама! І чим швидче тим краще.

Зінько. І виключите мене з організації за це?

Катря. Там видно буде. Я принаймні за це буду стоять. А другі як знають.. Ну, мені пора. Прощай.

Зінько. І зробиш це з легким серцем?

Катря. Яке тобі діло до мого серця? Я зроблю так, як велить мені мій обов'язок. А серця...

Зінько. Обов'язок серця не знає?

Катря. Не повинен знать. Ну, годі! Прощай (повертається).

Зінько. Подожди! Ще одне слово... (давить голову руками). Значить, кінець?

Катря. Кінець. (В ідальню входить Леся і наспівуючи про себе іде до шафи, виймає шклянки, чайник, розставляє на столі і готує чай).

Зінько. Безсмысленно... Жорстоко... Дико!.. Во ім'я-ж чого-ж це?

Катря. Во ім'я людей і життя!

Зінько. Так прокляття-ж їм, коли так! На моїх стражданнях будуть рости вони? (кричить). Прокляття! (Леся змовкає і здивовано прислухується).

Катря. Хто проклинає життя, того і життя проклинає!

Зінько. Брехня! Це не життя говорить твоїми устами, а твій фанатизм, вузость, сектанство!

Катря. (Круто повертається). Прощай! (швидко виходить).

Зінько. Прощай! (зхвильовано ходить по кімнаті. Леся пильно слухає, як ходить Зінько, потім підходить до дверей і бережно стукає).

Зінько. Хто там?

Леся. Можна мені?

Зінько. Можна.

Леся (входяче, озирається). Нема нікого?.. (Зінько мовчить). З ким ви тут кричали, Зінько?

Зінько. (ходяче, хмуро і злісно). З фанатиками, з людьми, у яких замість серця, якийсь механичний апарат!

Леся (підходить до нього і зупиняє, взявши за руку). От бачите, тепер ви колючий...

Зінько. Ах! З вашим братом треба бути... сто раз колючим і все одно не вколеш!

Леся (тихо). Не всіх, Зінько.

Зінько. Всіх! Жінщина ради того, щоб показати свою силу, готова і собі і другому вирвати серце, розтовкти його, розтерти на порошок і з героїським видом здуть з долоні. Це зветься «обов'язок»... Фу! Нема нічого поганчого, як жінщина з обов'язком!

Леся. Тут Катря була? (Зінько злісно ходить).

Леся. Зінько, скажіть, чого ви кричали?

Зінько. Хотів-би я знати, хто-б не кричав, як би йому розтирати серце на порошок!.. (Сідає на канапу, закладає руки за шию і сидить).

Леся (підходить, сідає і трохи мовчки дивиться на нього). Зінько. Вам тяжко?

Зінько. А!.. Що вам до того? (Леся тихо і мовчки схилиє голову).

Зінько (трохи м'якше). Ви не сердьтесь і не ображайтесь, Лесю... Вибачте... Я зараз чую, як у мене тріщить серце... Тут так болить, так болить, Лесю!..

Леся (хапаючи за руку його, шопотом жагуче, з мукою). Скажіть мені, Зіню.., ска-

жіть... Покажіть мені ваше серце, я буду цілувати його рани...

Зінько. Не треба, Лесю... Для чого? Не допоможе...

Леся. Поможє. Скажіть... Це Катря зробила? Да?

Зінько. Не треба, Лесю.

Леся. Ні скажіть... Я хочу знать... Я знаю, це — Катря! Я її терпіть не можу! Через неї ви попали в тюрму, через неї ви — раз-у-раз злий, сердитий.. Як вона приходить, мені стає холодно. (Зінько зривається і починає знов ходити).

Леся. Зінько!.. Сядьте, коло мене... Зінько.

Зінько. Не можу... Подождіть... Сісти?.. Ні, я буду ходити...

Леся (перепиняючи його). Ви мені не скажете? Не вірите мені?

Зінько. Я нікому тепер не вірю?.. Нікому.

Леся (тихо). Зінько, я вас люблю.

Зінько. А!.. Знаєм ми вже цю жіночу любов. А завтра скажете мені взять в зуби серце і повзти до якого-небудь вашого молоха і принести йому в жертву? (злісно сміється).

Леся. Ви — мій молох.

Зінько. І це ми чули... Не вірю я вам і не треба мені тепер цієї віри, цієї любови, цих обов'язків. К чорту. Хай! Ну, ну! Мене не злякаєте, ні! (ходить).

Леся схиливши голову по малу виходить в їдальню і знов починає готувати до чаю. Входить в паң-

тофлях Остап. Іде ліниво, зупиняється коло Лесі і якийсь мент з посмішкою слідкує за її рухами.

Л е с я (звернувши на нього увагу, тихо і сумно). Чого ви дивитесь?

Остап. Любуюсь вами...

Л е с я. Нема чим любоватись.

Остап. Ні, є... Під підходящий настрій можна навіть слезу умілення пролити...

Л е с я. Ах, не смійтесь хоч тепер, Остапе... Раз-у-раз ви смієтесь... Хіба вам так весело?

Остап (добродушно сміється). Чого ж би мені було не весело?... Ось зараз настроїмся ще більш на мажорний тон... (Підходить до буфета, вийма пляшку й чарку й наливає). Людина, Лесю, все одно, що скрипка, а нерви її — струни. Се-б-то найголовніша частина. Підкрутить їх і буде... (П'є) і буде чудесно. Правда, Лесю? (Вона пильно і сумно дивиться на нього). О, Боже, «какой укоризненный взгляд»...

Л е с я. На віщо ви це робите, Остапе?

Остап. Підтягую струни, вони трошки розкисли сьогодні. А ви не судіте, да не судимі будете... А тим паче мене... Бо я — самий правдивий чоловік... їй богу! Ви не вірите? Зараз документально докажу вам... Дивіться... (п'є). Бачили? Я випив чарку кон'яку. І тепер мої нерви підтягнуті, скрипка гратиме. Я роблю це просто, без трагічних поз і без метафізики... А другі люде роблять це саме, тільки посредством інших способів: коханням, біганиною за ідеалами, всякий

на свій лад. Тільки вони кажуть, що роблять це для других, а я кажу, що роблю це для себе, а другі хай собі роблять самі для себе, як це і помагається і як воно справді й є.

Лєся. Погано-ж це, Остапе...

Остап. Що саме? Біганина за ідеалами?

Лєся. Ні.. Випивання оцє.

Остап. А то-ж чому? Гірше нерви підтягує? Зовсім ні... Чудесно. Краще, ніж кохання... Або ідеали... Спробуйте.

Лєся. Ех!

Остап (сміється). Чого?

Лєся. Не гарно це. П'янство. Фу!.. Як який-небудь хуліган...

Остап. Що ж таке? А хуліган не людина? Аби він себе гарно почував, хай п'є...

Лєся. Так дивиться-ж навіть погано!

Остап. А то вже як вам угодно... Можете не дивитись... Хм! Кумедний страшенно народ ці люде, через те, що йому погано дивитися, я повинен одгонять від себе приємне мені. Кожному хочеться, щоб усі щитали найкращим те, що йому подобається... Яке мені діло до других, що їм погано дивиться? Аби я міг на себе дивиться. От коли я гляну на себе і сам собі покажусь гидким, о, тоді справді погано. А про других клопіт малий!.. Другі—це отара, яка мекає вся разом, як мекає один... (Підходить до вікна, дивиться). От!.. Біжать, спішать... заклопотані, захоплені. А посудить просто, про що врешті решт вся ця заклопотанність, всі ці трам-

ваї, машини, цивілізація, електричність? Врешті решт як подумати просто, вся ця вікова біганина людей зводиться то того, щоб їсти, пити, наплодити дітей і для чогось померти. Але все це робиться з страшенним трагізмом, серйозністю, так наче справді вони роблять щось важне, розумне, щось своє... Хм!.. Чудаки, їй богу.

Л е с я. І як вам не сором, Остапе, так казати! Самі-ж ви тільки місяць як вернулись із зсилки за це саме, а тепер...

О с т а п. Е! Сором було-б, Лесю, як би я мавши три роки, щоб подумати, не додумався до цього... Тепер уже в силку за це не піду ..

Л е с я. Сідайте чай пийте. (Іде до дверей і гукає:) Наталю! Чай!.. Олено Моксимовно!.. (Іде до Зінькових дверей і стукає. Остап посвистує ходячи по їдальні).

З і н ь к о. Можна.

Л е с я. Зінько, чай пийте...

З і н ь к о (сідає на канапу). Зараз, Лесю... Сядьте коло мене... (Леся сідає) Ви сердитесь на мене?

Л е с я. Ні... Мені тільки боляче...

З і н ь к о. Простіть мені. Я—ідіот... Але тепер цього не буде. Годі. Нехай...

Л е с я. Ви мені не скажете?

З і н ь к о. Ні, скажу. Вам я скажу, Лесю. Ви—справжній друг мій, ви—мій добрий ангел. Я скажу вам... Ось що, Лесю... Я їду за кордон з Остапом. (Леся мовчки, поширеними очима дивиться на нього.)

З і н ь к о. Чого ви так зблідли, Лесю?..

Леся. Ні, нічого... За кордон? Для чого? Зінько (беручи її за руку). Чого ви зблідли?.. Ну?.. Вам не хочеться, щоб я їхав? Да?..

Леся. Не хочеться.

Зінько. Любите? Справді? Дуже?

Леся. Я-ж вам казала..

Зінько. Хороша моя, кротка, добра... Мій тихий ангел... Да, Лесю? Ви—мій тихий ангел?

Леся. Да.

Зінько (раптом пускає її руку). Ох Лесю, не вірте мені: паскудний я. Мерзота. Не вірте.

Леся. Я хочу вірити вам... Я хочу бути з вами, Зіню, я хочу бути вашим другом... Любий мій!

Зінько. Ні, Лесю, не треба, я—подлий, я може все брешу вам. От я збрехав вам тоді: „Катря вас називала пушистою самочкою“. І я зараз це думав... Бачите? Бачите, який я—гидкий... Плюньте на мене. (В їдальню входить Наталя з книжкою і Олена Максимовна).

Олена Макс. А де-ж Леся?

Остап. У Зінька.

Олена Макс. Лесю!

Леся. Зараз! (встає). Ходім чай пити. (Гладить по голові). Не думайте, Зіню. Я не серджусь... Ходім... (Зінько встає і разом ідуть у їдальню. Леся сідає до самовару).

Олена Макс. Остапоньку! А чи не перестав-би ти потрясати воздух своїм немелодійним свистом?

Остап. Можна, мамаша.

Олена Макс. І може-б ти хоч зачесався і черевики одяг?

Остап. А цього вже ніяк не можу. Сьогодні у мене «день грязнотцы».

Олена Макс. Чого?

Остап. «День грязнотцы», мамаша.

Олена Макс. То-ж для чого?

Остап. Так мені хочеться.

Зінько (роблено весело). Ну, Остапе, ідем разом за кордон? (Всі дивляться на його).

Остап (помалу). За-кор-дон? Хм... Ти? Оце так! виражать інтереси пролетаріята?

Зінько (піднято). Обійдеться й без мене.

Остап. Та що ти?! Ій богу, я починаю чути розумні речі. Ти це серйозно?

Зінько. Більш-менш.

Остап. Що значить «більш-менш»?

Зінько. Так... Ну, чорт його зна... Мені зараз хочеться дуже поїхати.

Олена Макс. (пильно дивиться на нього). Куди там тобі їхать? Тобі треба хворих лічить... Пора за практику братись. Ось ми тебе женим, наймеш собі квартиру, вивісиш табличку «доктор Чупруненко» і весь твій закордон...

Остап (комічно-трагічно). Зінько, спаси тебе боже од цеї програми! Краще вже виражай інтереси пролетаріята, ніж інтереси самця... А найкраще їдь справді зо мною закордон. Ти помисли тільки собі: ти—сам... Розумієш ти це, чи ні? Ти—вільний!

як дикий сокіл. Ніяких кайданів ні на серці, ні на розумі. Сам!

Зінько. Положим, сам все одно не проживеш. Все одно близькі люде будуть.

Остап. Для чого тобі близькі люди? От чудачина.

Олена Макс. Ну, ти! Індивідуаліст! Не агітую, пожалуста. Ідь собі з богом... Лесю, дайте йому чаю, хай він замовкне.

Остап. Ні, справді, Зінько, як же це так ти... Кидаєш спасать род людський?

Наталя (піднімаючи голову од книжки). Фу, як це паскудно!..

Остап. О!.. Ще один спаситель роду людського!

Наталя. А ти—його паразіт!

Остап (добродушно сміється). Чого-ж ти сердишся, моя мишечко?

Наталя. Пішов вон! Я з тобою балакати не хочу. Циник!

Остап. Значить, слово тепер за Зіньком. Ну?

Зінько. А, покиньмо! Я це так собі... Може й поїду, а може й ні...

Остап. Уже назад? Скоро! Чи може яось то буде? Ну, добре... Хай так, по українському принаймні (ліниво потягується). Які люди, власне, боязкі!... Накладе собі якесь ярмо на душу, впряжеться і тягне.. І муляє воно йому, і хочеться зкинуть, і толку мало з його роботи, а все таки тягне. Боязко, щоб не сказали на його яке небудь модне слівце... Хай собі говорять! Не все одно, чи індивідуаліст, чи соціаліст,

чи анархіст?.. Хіба в цьому суть? Суть у тому, що-б чоловік міг сміятись.

Наталя (не піднімаючи голови од книжки). Хоч би другі плакали од твого сміху?

Остап. Хоч би й так, моя мишечко. У вас в програмі мінімум цього не має?

Наталя (дивлячись на нього). І чого-б я корчив із себе щось... Фу!

Остап. Знов розсердилась... Так їдемо, Зінько?

Зінько (понура). Не знаю.

Остап. Ій богу, мені хочеться навернути хоч одного чоловіка на путь праведних.

Зінько. Єрунда! Я жартую, нікуди я не поїду...

Остап. А все таки чого-ж у тебе така думка? А служення громадським справам? Пам'ятаєш нашу позавчорашню розмову?

Зінько. Я тобі і тепер те саме скажу... (Раптом встаючи й відходячи з за столу). Ах, одчепіться ви ради бога! Ну, що ти знаєш? Що ти можеш розрішити? Ну, от я тобі скажу таке. Слухай!

Остап. Слухаю.

Зінько (тре лоба). Ну, так. Ет!.. Нічого я не скажу... Нема нічого... Плюньте на це, не звертайте уваги. Прошу вас, пийте собі чай і... і більше нічого. (Сідає за стіл і підсовує шклянку з чаєм, Олена Макс. тихо питає щось Лесю, та стискає плечима.)

Остап. А все таки за кордон варто поїхати...

Наталя. Ти й їдь собі, все одно ні до чого не здатний.

Остап. А ти поїдеш, як скінчиш гімназію?

Олена Макс. Ну, діти!.. Е! це вже погано... Наталю.

Наталя (горяче). Так чого-ж він? Сам каліка і других хоче зробити каліками. Йому досадно, що другі можуть ще жити чимсь іншим, ніж одною своєю персоною! Фу, свинство!

Остап (сміється). Ох, моя мишко! Ти ще під стіл пішки ходила, як я це саме говорив.

Олена Макс. (навмисно голосно) Зіньку! А я бачила сьогодні гарненьку квартиру, як раз для молодого лікаря.

Зінько. Я можу практикувати і без квартири... Як схочу.

Олена Макс. Коли-ж ти вже схочеш? Пора-ж уже...

Зінько. Мамо!.. Та що це ви, їй богу, сьогодні всі напали на мене?! Схочу, буду практикувати, не схочу... к чорту піду. Що вам до того?

Олена Макс. Та чого-ж ти сердишся? Возом тебе зачепили?

Зінько. Возом не возом, а не хочу я ніяких насильств над собою. Ніяких! Надокучело мені. Хочу собою бути!

Олена Макс. Та будь, хто тобі що говорить? Тільки-ж пора тобі вмотитися в життя якимось... твердіше. Все для других, а для себе-ж коли? У тебе є обов'язки не

тільки перед твоїми там ділами, а й перед сім'єю, перед природою.

Зінько. І тут обов'язки?! І скрізь треба насильства! Та з якої речі ви мені скажіть, з якої речі?! Та не хочу я, чорт забирай їх! Не хочу!!.. (схоплюючись, встаючи) От я вам зараз... Слухайте. Ось передо мною лежить теперь тоже обов'язок. А ну, що ви скажете? Обов'язок такий. Сидить в тюрмі товариш. Ви його, мабуть, не знаєте. Я його не виношу, я його особисто ненавиджу, я гидую навіть доторкнутись до нього. І от цьому товаришу треба допомогти втікти з тюрми. Він уже якось там все устроїв і треба тільки в ночі прийти до тюрми і допомогти йому. І треба, щоб я йшов, бо я знаю тюрму краще всіх. Розумієте? Ну? Мені гидко, мені паскудно доторкнутись до цього чоловіка, а я повинен, я мушу йти простягати йому руку. І можливо, що доведеться перестрілку завести з стражою, як нас поміять, можливо, що ранять, уб'ють. Розумієте? І за кого-ж? За того, кого я ненавиджу! Ось обов'язок.. Я не хочу брати на себе цього обов'язку, але моє особисте відношення до Василя не може служити аргументом до одмови. Ну?..

Наталя (палко). І все одно ти повинен це зробити!

Олена Макс. Та ви показалися чи що? Що це таке справді: його можливо поранять, уб'ють, а він все таки повинен йти. Та хіба нема кого іншого? Хай ідуть друзі, або хай посидить.

Н а т а л я. Фу, мамо!

О л е н а М а к с. Що «мамо»? Та до якої-ж пори справді? Ну, хай був собі там студентом і зацікавився всякими ділами, а тепер уже пора і про друге подумати, а не під тюрму бігати, якійсь приключення устроювати...

З і н ь к о. Ах, мамо, та не в цьому річ!

О с т а п (встаючи й саркастично посміхаючись ходит по кімнаті). Д-да... Це — пікантно... Хм!.. Уявляю собі тепер вашу братію, спасителів роду людського, стражів громадської моралі... І ти одмовився?

З і н ь к о. Не можу я, органічно не можу, не маю сили!

Н а т а л я. Фу! Це тільки есдек може так зробити!

О с т а п. Есерівська мишко, умовки! Ти ще не здала екзаменів по іронії життя. Коли здаєш, тоді будеш балакати. А тепер іди педагогіку учи.

Н а т а л я. Я без тебе знаю, що мені робити. Найшовся учитель!

О с т а п. Д-да... Це — пікантно. Уявляю, як вони тепер бігатимуть, який гвалт піднімуть. Зараз, розуміється, суд. А перед цим злорадство, хіхікання, плітки... Я тільки місяць, як із зсилки з цієї кюві, і перед очима ще стоїть і тепер вся ця грязь... Знаю... Ого! Розуміється, тут зараз і етика на сцену з'явиться. Ха! Не етично. Вони — страшенно етичний народ, вони бога етики за бороду піймали, вони «останні

люди». Тепер вони тобі, братіку, зададуть перцю!

О л е н а М а к с. Ти, Зінько, не повинен іти! Говорю це тобі без жартів.

Зінько (жорстко). Через що, мамо?

О л е н а М а к с. Через те, що це — безумство. Ти можеш згодиться на інше, ніждесь під тюремною стіною впасти од салдацької кулі. Ти — лікар, ти можеш спасти людей більше своїм знанням, ніж одного. Серйозно говорю тобі, Зінько: не ходи.

Зінько (понуро-задумливо). Не в цьому річ, мамо. Я не через це не хочу йти... Не через це...

О с т а п. Та з якої речі ти повинен іти? Що за нісенітниця? «Обов'язок». Хто видумав обов'язки? Люде. Я — теж людина, значить, теж можу видумати свій обов'язок. І єдиний мій обов'язок — обов'язок перед собою. Яка сім'я, яка природа, яке там громадянсьтво? Я знаю, своє тіло, свій мозок, кров.. Я знаю, що мене болить, як мене б'ють і я не можу не тікати. Мораль не в книжках, не в головах філософів, які сидять і видумують системи морали; і хоч ти собі «усвой» двадцять систем розумом, а твоя мораль буде така, яку тобі дали століття й тисячеліття. Мораль твоя в крові твоїй, в нервах, в температурі, в швидкості обміну речовин у твоєму організмі. І ці мозгляки за рік чи за два хочуть своїми «ідеалами» переробити мою кров, моє «я», яке тисячі літ вироблялось і передавалось з рода в рід? Це можуть вірити гімназисти,

але не люди. Але вони будуть судить тебе. Будуть судить тебе ті, котрі думають, що коли вони «усвоїли» по Каутському чи по Фур'є етику, то вони й справді переродились? Хм!... Боже, треба пожити з ними, треба багато жити з людьми і багато споганити своєї крові, щоб переконатись, що не сістемі моралі роблять мораль, а життя, тисячіліття.

Зінько. Та ні, не те... Підожди. Чого-ж..., чого-ж вони все можуть так зробити, а я й ти не можемо?... Підожди, не горячись... Подумай: вони всі можуть і зроблять, а я не можу. Через що?..

Остап. Вони зроблять, бо—труси, бо маленькі, поганенькі. Розумієш? Вони—отара. Ні один з них вирваний з отари не зможе сам, розумієш: сам існувати. Вони бояться зостатись самі, з собою, їм потрібний гурт. А ти і я можемо.

Зінько. Ні, я не знаю, чи можу...

Остап. Боїшся? Ха-ха-ха!... О, розуміється,—страшно. Розуміється, треба бути дужим, треба бути рівним і суцільним, щоб ходити без отари. Не можеш? Боїшся? Боїшся, що виженуть з отари й захирієш без неї? Та яке тобі діло до неї? Тягне тебе до неї? Тоді йди. Не тягне? Не йди. А веління якогось обов'язку служення людям нема й не повинно бути. Коли мене до цього не силує життя, то я не послухаю декламацій і прокламацій, до яких би ідеалів вони не кликали.

Зінько. Ну, це пахне погано, можеш не балакати далі.

Наталя. І подло!

Остап. О! „Погано пахне“. Хм! А хіба ти справді робиш не для себе, хіба ти справді служиш для людей, а не для себе? Не вже ти серйозно віриш, що можна проповіддю зробити природу вовка овечою? Я не вірю. Навпаки, серце моє, я вірю, що проповіді Христа, апостолів християнства, апостолів соціалізму, всяких такого рода апостолів тільки пошкодили людям... Всі проповіді, що вистрибували з голови людей а не з нутра життя, тільки шкодили людям.. Чого ви інтелігенти, буржуї, чого лізете до мужика, до робочого? Жалко вам його? Не ваше діло. Станьте мужиками і робочими і не такими, що тільки носять мужичу одержу, а з дому получають на хожденіє в народ по 100 р. на місяць. Ні! Підстав шию під всякі ярма, які життя наклада на них, і хай ці ярма натруть тобі справжні язви, мужицькі, гнойні, от тоді я знаю, що проповідь твоя буде з нутра життя. А коли тебе не жучить життя, то як би ти не жалів мужичків, як би ти не вірив у будучину людей, не твоє діло лізти туди, де нема тобі місця. Повірте, пролетаріят і без Марксів знайшов би способи видрати те, що необхідно. Повірте, мужик і без есерів знайде, чого йому треба, і не вони його навчать, а життя. А ви, не мужики і не робочі, тільки мішаєте мужикам і робочим! Це „погано пахне“? Да? Я

зкинув з себе всі ярлички і маю силу правдиво глянуть на себе. О, це розуміється для людей з отари „подло“ і „погано пахне“ Та наплювать мені! Я вже це чув. Це вже вышкварилось у мене в серці, і тепер я можу, не виляючи хвостом перед обов'язками, плювать на них!

Зінько. Ну, й що-ж? Хіба я можу тобі позавидовать? Хіба я хотів-би твого життя?.. Твоєї самоти, твоїх оцих туфель, кон'яку, „грязнотцы“? Скучно, Остапе. Не те. Все це не те, не так, а як? Єх, прокляття і більше нічого... Лесю! Що-ж ви мовчите? Скажіть і ви... Вы - суцільна, хай мені ваша органічна доброта скаже...

Леся (сумно). Я в цьому нічого не пімаю. Що-ж я можу сказати вам?

Зінько. Ну, йти мені, чи ні? Тільки це. Да чи ні?

Леся (тихо). Ні.

Зінько. Ну, от і все... Хм... Через що?.. Чи маю я право своє „я“ ставити вище многих „я“, вище „ми“?

Остап. Маєш повне право!

Зінько. Хто сказав це? Ти? А ти хто?

Олена Макс. Одно я тобі скажу, Зінько. Послухай мене, я там вашої філософії не знаю. Я прожила багато на світі, десять літ я живу без чоловіка, викохала вас... Говорю це серйозно. Зінько, повір мені: нема найвищого обов'язку, як обов'язок перед природою. А природа велить чоловіку плодитись і множитись. Людина мусить жити сім'єю, все може розпастися

і госу́дарство ваше, і о́бщество, а сім'я буде жити, бо як не буде сім'ї, не буде й людей. Оце найвищий обов'язок. А через його ти й не можеш губити себе. Говорю знов, що говорю серйозно, я з вами все жартами, така вже у мене натура, дала я цю натуру і Остапові, а теперь говорю тобі, сину, серйозно (і хай Остап говорить серйозно тепер!) і повір мойому великому опиту; сину, багато я бачила, а тільки там бачила щасливе життя у людей, де була добре зложена сім'я ..

Зінько. Ах, мамо! Не те!... Зовсім не те... „Щасливе життя“. А коли мене не задовольняє це „щасливе життя“? їх задовольняє, а мене ні. Остапа задовольняє його життя, а мене ні. Ну чим же я винен? І де, як знайти таке життя, яке-б схопило мене міцно, страшно, цупко, од котрого я кричав би криком мого, мого щастя?! Де?

Остап. Ідьмо за кордон.

Зінько. Ет!.. Ну, буде... Годі (сідає).
Лесю, налийте мені чаю... Будемо чай п'ять...
Більшого ми не видумаєм. Хе!...

Остап, шльопаючи пантофлями й хму́ро посвистуючи ходить по кімнаті. Олена Макс. задумливо качає по столі крихти хліба. Наталя читає. Леся сумно й ніжно дивлячись на Зінька подає йому чай, Зінько мовчки уклоняється. Завіса тихо падає.

Завіса.

Р О З Д І Л І І.

Обстановка та сама. Перед вечером. Зінько одягнений в пальто, в капелюсі задумливо стоїть серед їдальні.

Л е с я (входить і, зупинившись пильно дивиться на Зінка. Тихо:) Зінько!

(Зінько озирається).

Л е с я (сумно). Ви таки йдете?

Зінько (глибоко зітхає, стріпується). Іду? Куди іду?

Л е с я (підходячи до нього). Чи ні, Зінько? Ні?

Зінько. А! туди! Хм! Ба йду (іронічно сміється).

Л е с я. Не треба, Зінько. Все одно ж вони не поступляться.. А самолюбіє ваше буде мучитись... Не ходіть. Я вам заграю.. Ніжне, ніжне, те, що ви найбільше любите. Добре?

Зінько. Ну, й що буде?

Л е с я. Як то що?... Буде добре... Ви заспокоїтесь..

Зінько. Да? Ви так думаєте? Хм!...

Л е с я. Вам не хочеться? Ви хочете йти таки до них?

Зінько. Ах! Що мені хочеться? Нічого мені не хочеться, нічого я не знаю...

Леся. Ідіть сюди (тягне його до канапи)
Сядьте тут... Ну, сядьте, Зінько.

Зінько. Ну, й що буде?

Леся. Сядьте, побалакаєм...

Зінько (сідаючи). Побалакаєм? Що з наших балачок? І для чого балакать? А проте... Балакайте... Ну, що ви мені скажете?

Леся. Чого ви нудитесь, скажіть ви мені?

Зінько. Нуджусь?... Зовсім ні... Хе! Чудесно себе почуваю.

Леся. На що ви неправду говорите? Я ж бачу.

Зінько. Чого неправду? От через три дні їду з Остапом за кордон...

Леся. І знов неправда.

Зінько. Чого неправда? Чому мені не їхать? В організації не состою, сімєюю не обтяжений, вільний. „как ветер полей“, чого-ж мені не їхать?

Леся. Ви це серйозно, Зінько?

Зінько. Та, розуміється, серйозно. Чому мені не серйозно їхать, я не розумію? Чому мені не розбити собі зараз голови об цю стінку, хіба кому від того що буде? Що таке я? Ну, що таке? До чого я? Лікарь? Кого я лічу? Та й для чого я буду лічить якус бабу, яка все одно з голоду помре? Чи лічить розпутних буржуїв, щоб надати їм більше сил?... Ну, хто-ж я?.. Так собі індивідуум?.. Ох, Лесю, куди мені взять паспорт для своєї душі?

Леся (з мукою). Зіню!.. Зіню!...

Зінько. Ну, що?... Вам боляче за мене? Ну, ерунда, плюньте! Охота! Це від скуки у панича нерви розгулялись... „Пустяк вни-манія“. От поїду за кордон, куплю собі циліндр, заведу поетичний плащ, ну... ще-ж що? Фу, яка у мене мала фантазія!... Дда-а... І буду існувать собі...

Леся. Зінько, їдьмо на хутір до мене... Ви ж обіцяли?

Зінько. Ну, й що буде?

Леся. Будете читать, учитись... Ви-ж раз-у раз так жаліли, що не маєте часу вчитись... Будем на човні їздить... Я буду грать вам. (Стає на коліна перед ним і бере за руки) Зіню!... Ви зробите багато, ви будете вчитись, ви станете великим україньським ученим. У нас же, ви самі кажете, так мало їх...

Зінько. Ну, й що буде?...

Леся. Ви смієтесь? Да?

Зінько (жостко і злісно). Да сміюсь! І з себе! Для кого я буду вчитись? Для себе? На що вона мені та наука, коли я не хочу її давать людям? Слава? Що таке слава? Найбільша слава це є—найбільша корисність для людей. А я їх проклятих ненавиджу!... Для кого-ж я буду вчитись? Розуміється, сміюсь я!

Леся. Чого-ж ви ненавидите?

Зінько. А того що... А! Тепер ви питаєте „чого?“ А того що инакше я не можу... Не можу!... Вони давають мене, вони нахабно пролазять у кожну щілинку мого життя і разпоряджаються моїм „я“,

своїм наймитом. Ненавиджу я це страховище, яке зветься „ми“, цей молох, який по якомусь праву простяга свої залізні руки і мене, розтирає мою душу, моє, „я“... з якої речі?!

Леся. Зінько, поїдемо... Ви там заспокоїтесь, обдумаєте... все... А тут... вас тягне туди, до них... до Катрі...

Зінько (грубо і злісно). Ах, «поїдемо!» Чого-ж я поїду?... Женитись на вас?

Леся (хутко дивиться на нього, встає і, мовчки закривши лице руками, сідає, схилившись).

Зінько (схоплюється й починає ходити. Злісно): Фу, яка-ж я мерзота!.. Яка мерзота! Ні, я, здається, здурію таки! Йй богу, я таки здурію за ці дні... Ця злість моя, здається, прогризе таки мені і серце і мозок... (Підходить до Лесі і хоче відняти руки від лица). Я—божевільний, скажений... Не сердьтесь на мене, Лесю, грубого ідіота! Не сердьтесь, кротка, добра моя... Простіть..

Леся (віднімаючи руки й з болем дивлючись на його). За що ви так, за що, Зінько?!.. (Закриваючи знов лице руками). Як болить... Як болить!...

Зінько. Ну, простіть... Не треба (віднімаючи руки й стаючи перед нею на коліна). Не треба, щоб боліло... Кротка, добра.... хороша...

Леся. Не хороша, погана я, безстидна...

Зінько. Ні, ні... Неправда... Неправда ж, говорю вам! Ви—чиста, свята... То я—под-

лий..., безстидний... Простіть же.. Не сердьтесь. Ні? Не сердитесь?

Леся. Хіба я сердилась... Мені боляче тільки, Зінько...

Зінько. Подлий я... Ох, та й подлий же!

Леся. Ну, годі... Не треба... Не мучтесь... Годі, Зіню... (Сумно гладить його по голові). Я не серджусь... Уже пройшло... Нічого... (Павза).

Зінько (повертаючи до неї лице, тихо): Не «мучтесь»... Хм!.. Ну, на що ви така добра? На що? Чом ви не схопитесь не плюнете мені в пику, не обілл'єте мене вогнем обурення, гніву... «Не мучтесь»... Вона свою муку вже забула... Ви-ж убиваєте мене цією кротостю... У мене рука не підводиться на вас... А я не хочу, щоб ви любили мене, недостойний я вашої любови, подлий я. Ось зараз, ось навіть у цю хвилину я думаю про Катрю, мене тягне до неї...

Леся (ледве чутно). Так ідіть...

Зінько (якись мент мовчить). «Так ідіть»... І більше нічого?... Ех!.. «Ідіть»... Не можу я йти, не можу... Чого я піду?.. Скучно мені буде з нею... Щось обірвалось... Чужа вона якась стала... і тягне, і відштовхує... І до вас тягне, і від вас відштовхує... Женитись на вас? Не сердьтесь, Лесю... Що тут?.. Церемонії смішні, ми ж все знаємо... На хутір? Ну, добре... Вчитись... Але-ж я, Лесю, хочу жити повно, широко... Я хочу чесно жити! Розумієте, що значить: чесно.

Я хочу мати перед собою раз-у-раз, кожную хвилину, кожний мент життя цілї, і не яку небудь цілї, а таку, яка-б притягувала, усмоктувала у себе кожную мою думку, кожний рух моєї душі і тіла. Я хочу чути, що я—живу і чесно живу, що я не тільки корюсь сліпому інстинкту життя, а сам творю життя, сам своїм «я» утверждаю його, сам суну його вперед... А як це зробити? На хутір? Боюсь я, Лесю, боюсь, що втічу, що не видержу... Я не можу, моя натура не може жити одним розумом...

Леся (гаряче). А я?... А сім'я!... Зіню!... Слуха те... Я давно хочу вам сказати... Зіню! Я можу бути дужою... Я можу бути страшно дужою! Я вас оповію, обгорну вашу душу своєю любов'ю, я диханням своєї душі зогрію ваше серце і воно буде теж жити... Я... Ах, Зіню, ви ще не знаєте мене... Я все віддала вам, я вже віддала дівочий сором і сказала, перша сказала, що люблю вас... Ви сказали: «і більше нічого». Ні, Зіню!.. Я буду битись за вас, я не віддам вас їй... Я можу бути дужою...

Зінько (милуючись нею). Правда?... Я вас такою ще не бачив... Нова ви і гарна яка!.. Лесю, це—ви?

Леся. Це я, Зіню, я, бо я люблю вас... Катря не любить вас, бо вона не кинула-б... Ні, ні..., не кажіть, дайте мені все сказати, хоч раз... Вона кинула вас, значить, вона... Зіню... Я не можу, не вмію всього сказати, але я навчусь, я все з собою зроблю для вас... (Обіймає й жагуче, палко цілує лице, очі

губи, голову, перериваючи себе): Мій... Мій...
Не віддам...

Зінько (злегка визволяючись). Лесю!..
Не треба... Лесю... Ну, за що?... За що ви
любите?! Не треба... Я—подлий... Як ви
можете? І Катря і ви... Цього ж не буває...
Бачите, який я... Плюньте на мене, я часто
брешу вам, лукавлю... Мені приємно, що
мене дві люблять... Бачите, який я? І я
обманюю обох... Лесю!.. Ах, у мене думки
плутаються!..

Леся (пригортаючи його голову до своїх
колін). Нічого... Неправда, ви не обманюєте...
Нічого... Ви поїдете зо мною і все пройде...
Тепер ви звикли до них і вам здається
важко відірватись, а там відвикните... Да?
Зіню?... Поїдете? Наберете книжок, жур-
налів, я ноти візьму... Там поле, небо ши-
роке... Тут вас все дратує... І все одно
вони не простять вам, будуть набірювати
на вас...

Зінько (піднімаючи голову). Не треба...
ах, не треба, Лесю, цього... Ви ж їх не
знаєте... Тільки не цим доказуйте...

Леся (тихо). Правда... Я не буду... Не
гарно... Ну, поїдете, Зіню?...

Зінько. На хутір?.. Поле, небо широ-
ке... Спокій... Розв'язатись, покінчити зо
всім і почати щось нове... Хм... Відвикну
кажете?.. Може... Не знаю... Може й справд
тільки привичка...

Леся. А потім ми поїдемо собі за кор-
дон... В Італію, до моря... Да?

Зінько. Боюсь я, Лесю... А що як я втічу?...

Леся. Ні!..

Зінько (посміхаючись). Не боїтесь?

Леся. Не боюсь. Я не пустю... Ні за що!..

Зінько. Прикуєте?

Леся. Любов'ю прикую... Я вірю, Зіню. А віра гори пересуває...

Зінько. Да?.. А не думаєте ви, що... (В їдальню входить Остап, страшенно розфранчений. Зупиняється).

Остап (посміхаючись). Ох, pardon!.. Я, здається, так сказати, не в пору гость...

Леся (весело, трохи ніяково). Боже, яким він сьогодні франтом! Чого це ви так розфуфирилися?

Остап. Вам подобається? Правда я сьогодні душончик?.. То тож бо й є... Ну, Зінько, ходім.

Зінько (здивовано). Куди?

Остап. Як то «куди»? Паспорти за кордон брать.

Леся (іронічно, уклоняючись йому). Бувайте здоров!...

Остап (теж уклоняючись). Бувайте й ви... Ну, Зінько!

Зінько. Та чого так зразу?

Остап. Як «зразу»? Ти ж учора сам казав, щоб сьогодні невідмінно йти.. Чи, може, (подивляється на обох).. може вже ти з кимсь іншим поїдеш?

Леся. Може.

Остап (до неї). Ви щось, кроткая голубица, сьогодні якось... теє... чогось іменинами пахнете... Ну, Зінько!

Зінько. Та я, їй богу, не знаю... Ну, чого ми поїдемо, власне кажучи?

Остап. От туди к чорту! Та ти кажи: їдеш чи ні?

Леся. Він не поїде.

Остап. А вас я не питаю. Я знаю, що по вашому він не поїде... А як він? Ну, Зінько!

Зінько. Та це зараз іти за паспортами вже?

Остап. Фу, ти чорт! Та ти ж уже одягнений. Значить, ти й сам зібрався?

Зінько. Ні, це я так... Треба роздягнутись... (Роздягається й кладе пальто і капелюх на стілець). Так, кажеш, за кордон? Що-ж ми там робитимем? І на які я гроші житиму там?

Остап. Ти, їй богу, ідіот! Я-ж тобі вже казав, що даю тобі одну свою тисячу. Ну, чого тобі ще?

Зінько. А ти як?

Остап. А я собі другу. Та, то не твоє діло. Ти кажи: їдеш?

Леся. Та чого ви сердитесь так, Остапе?

Зінько. Я не розумію тебе: з якої речі ти даєш мені? Що тобі до мене? Як би я думав так, як ти, я-б і брату не дав би нічого...

Остап. Так мені хочеться. Ну, та... Слухай, Зінько, ти мені кажи: ти їдеш, чи ні?

Зінько. Підожди... Ну, добре... Що-ж я буду робить там?

Остап (сердито повертаючись). А ну тебе к чорту!

Зінько. Та підожди! Ну, чого-ж ти сердишся? Я не розумію...

Остап. «Чого сердишся»? Того, що ти—якась ганчірка, а не людина.. Сьогодні він їде, завтра не їде, а після завтра знов щось... а що він буде робить, а чим він буде жити, а на що він буде їхати.

Зінько. Чекай, «ганчірка». Ну, скажемо, я їду. Добре. Що я робитиму там, за кордоном. Чекай. Ти мені конкретно скажи. Мало того, що їдемо. Ну, приїжджаємо ми в Берлін, або в Париж... Добре. Наймаємо квартиру... Ну, а далі?

Остап. А далі.. далі ти—просто ідіот!

Зінько. Лайка—не відповідь.. Ти відповідай: що я робитиму там? Яка ціль мого життя там? Для чого?

Остап. Для життя. От вся ціль.

Зінько. Я не розумію. Що-ж таке по твоєму це саме життя. Конкретно тільки, конкретно.

Остап. Це саме життя по моєму в тому, щоб кожний день у тебе сума твоїх приємних переживань була більша, ніж сума неприємних. От і все. До другого дня тобі нема діла. Клопочись про момент і не трать сил на приготування будучого, яке від тебе не залежить. Розумієш?

Зінько. А коли ці клопоти дають мені приємні переживання?

Остап. Твоє діло. Але потім будеш за них розплачуватись за те, що якась сила розметає твої плани... Як хочеш. По-мо-йому, не варто бити головою стінку в надії, що за стінкою, може, є клад.. Ну, йдеш?

Зінько. Але ж скучно, Остапе, так... Може навіть веселіше розбить собі голову, ніж обкласти ватою душу і ходити замотаним у одні свої переживання моменту. Скучно.

Остап. Ет! У тебе сім п'ятниць на тиждень. Ти їдеш?

Зінько. Не знаю.. Нічого я не знаю!.. Ах, як мені все це надокучило, остогидло!.. Я сам собі гидкий, противний!..

Остап. Ти йдеш?

Леся. Чого ви причепились до нього? «Ти йдеш? Ти йдеш?» їдьте собі!..

Остап (якийсь мент пильно мовчки дивиться, на них, потім, посміхається махає рукою, говорить): Ну бувайте здорові (повертається йти. Входить Олена Максимовна).

Ол. Макс. Куди це?... А франтом яким!.. Що це з тобою сьогодні?.. Дивіться на його: то цілий тиждень хуліганом якимсь тинявся по квартирі, а сьогодні гляньте на цю фігуру... Куда це ти? Свататься, може?

Остап. Ну, нема дурних... Коли я в ссилці не посватався, то тут уже і калачиком не заманите...

Ол. Макс. Та чого-ж ти так розукрасився?

Остап. Сьогодні, мілая мамаша, у мене день... ізящества, або, як сказати по

українському, день... Хм! Як же по нашому «ізящество?» От бачите і нема. Е, мамаша, ви-б там потурбовались, щоб наші молодобойці скоріше викували це слово... Бачите, який я, а назвать по своєму «по рідному» й не можна... А правда, мамаша, я душончик?

О л. М а к с. О!.. Розуміється... Ти у мене красун... Самий перший... Куди-ж це ти намірився?

О с т а п. Ось тягнув Зінька за паспортами та, здається, йому прийдеться інші документи справлять.

О л. М а к с. Та-ак?.. (пильно дивиться на Зінька і Лесю. Зінько хмуро — задумливий). Ну, й добре. А ти все таки тягнеш його за кордон? Іхав би ти голубе, краще сам... Тобі треба спочинуть, поправить свої нерви, а він може й тут жить.. Не тягни його..

О с т а п. Ех!.. Кури ви всі... Бувайте! (хутко виходить).

О л. М а к с. (сміється.) Скажіть, який сокіл!.. Общипаний... Общипали його наші російські шуліки..., а він ще задається... (Пильно поглядає на Зінька. Вбігає Наталя, одягнена в пальто, шапочку і калошах).

Н а т а л я. Ну, слава богу. І де ви ходите, мамо? В кухні нема, в спальні нема...

О л. М а к с. (сміючись). От маєте!.. Що за претензії!.. Та чого прямо в калошах приперлась?

Н а т а л я. Я на хвилину, Мамо! Можна на після завтра нашу квартиру на збірку? (Зінько підводить голову і дивиться на Наталю).

О л. М а к с. На яку збірку?

Н а т а л я. Так, збірка.. Не велика, душ десять, дванадцять... На вечір. Да?.. Ну, скоро, мене ждуть...

О л. М а к с. (зтискуючи плечима). Знов якась збірка... Про мене... Можна. Тільки як заберуть вас....

З і н ь к о (хмуро). Коло нашої кватири вже, здається, стоять шпиги..,

Н а т а л я. Єрунда!.. Для вас есдеків скрізь шпиги... Так, можна?

О л. М а к с. Ти таки хочеш за братами піти?

Н а т а л я. (зниважливо кривляє губи). За братами? Ні, я за братами не хочу йти... Дякую дуже...

З і н ь к о (криво посміхаючись). То ж чого так?

Н а т а л я. Так. Сам знаєш... Ну, я йду. (Заклопотано поправляє шапочку, і вибігає).

О л. М а к с. (посміхаються). Горяча!.. Перегорить... Колись і ці так само горіли...

З і н ь к о (глухо). А тепер сидимо і держимо «ненужныя руки на порожней груді?»

О л. М а к с. (серйозно і якось обережно). Чого «ненужныя руки?» Тоді там були потрібні, а тепер у другому... Всякому своя пора... І вона перегорить, вийде заміж і стане на свою настоящу дорогу... І ти женишся.. і будеш потрібний... І я колись з твоїм батьком бігала так, як Наталя, а тепер, бачиш, на кухні сиджу... (Навмисне заклопотано). Ох, я забалакалась, а там... (Пильно глянувши на обох, хутко виходить. Павза. Леся задумливо дивиться перед собою).

Зінько. «Перегорить»... А поки що вона ще горить.. Дда-а... А я?.. (Встає і починає ходити. Зупиняється). А не вже я вже перегорів?.. Не вже справді? пора думати про кухню, хутір.., курей?.. Хм!.. Це — штука!.. Ох, який же я справді став кислий за цей тиждень... Надокучило все це... ниття моє... Ну, хутір, так хутір... За кордон, так за кордон... «Ганчірка»... Да! Я став проклятою паскудною, ганчіркою! (Підходить до Лесі, сідає коло неї на підлозі). Лесю!.. Чого ви задумались?.. Де-ж ваша віра ділась? І ви не вірите? Правда?

Леся (тихо й не міняючи пози). Ні, я вірю...

Зінько. А чого-ж ви така?.. Ну, поверніться до мене..

Леся (глибоко зітхає й повертається до нього). Так... Ну?.. Да, я вірю...

Зінько (безсило). А я ні... Не вірю я, Лесю... Заграйте щось... Добре?.. А я буду сидіть оттак... Сумне, сумне що небудь... Добре?..

Леся нахилиється, цілує його в голову і мовчки виходить з їдальню. Зінько, не встаючи з підлоги, кладе голову на канапу й сидить. Леся в сусідній кімнаті грає. Павза. Музика, приглушена доліта ридуючими хвилями. Входить Ол Макс.. Зупиняється і якийсь мент дивиться на Зінька; потім помалу підходить до нього і нахилиється до голови йому.

Ол. Макс. Чого ти, сину, на підлозі? Встань...

Зінько. Підніма голову, озирається і слухає, автоматично сідає.

Ол. Макс. (сідаючи поруч його). Шо з тобою, Зіню?.. І чого Леся там, а ти тут?

Зінько (зворушено). Нічого, мамо, нічого... Так... Вона пішла пограти... Музика розрихлює мені серце... А з його, мамо, вироста ніжність... Мамочко!.. Яка може бути болюча ніжність!.. Які ми самотні ходимо по землі, так багато нас, так близько ходимо один коло одного й такі самотні... Ти не смієшся з мене, з моєї сентиментальності?.. Не треба, мамо, — це так рідко буває. А я зтомився...

Ол. Макс. Бог з тобою, чого-б я сміялась... І чи мені сміятись з того, над чим плачу я... Ну, та це... Да, сину, самотні ми... І багато нас і близько ми, а самотні.. Ось ти коло мене, ти — син мій, а хіба я знаю твою душу? (Павза. Леся грає).

Ол. Макс. Як гарно грає ця Леся... Ніжно, як вся вона сама... Ти не посварився з нею тут?

Зінько. Ні... Чого ж би я сварився?..

Ол. Макс. Та так... Гарячий ти... Любить вона тебе безмежно..., ця Леся... (Павза).

Ол. Макс. Безмежно... Якоюсь стародавньою любов'ю, від якої померали... вона може вмерти, як не знайде собі... з твого боку... Чуєш, Зіню?

Зінько. Чую.

Ол. Макс. А є що небудь?

Зінько. Не знаю, мамо... Здається, є... Хороша вона така... Чиста ніжна, як небо... голубе... Кличе мене на хутір до себе...

О л. М а к с. Ну?.. Поїдеш?..

Зінько. Нє знаю, мамо... Хочеться мені покінчить з цим усім... Мабуть, поїду... Буде грать мені, буду вчиться... Все одно... Ех!.. Не знаю, мамочко, може поїду, а може, зараз візьму і піду... Ідіот же я...

О л. М а к с. Куди підеш? Не треба тобі нікуди йти... Ідь на хутір, женися на Лесі і все... Що там ще?.. Треба, Зіню.. Треба тобі вже женитись...

Зінько. Треба?

О л. М а к с. Да, сину... Пора подумати, на які средства ми житимемо далі: Не інтересні ці думи, а треба, Зіню... У нас же вже нічого нема... Земля, заложена й перезаложена. Не хотіла я тобі казати досі, — приходив недавно Могилянський і казав, що як не внесем процентів, то на цей раз не помилує вже... Що-ж тоді?.. А довги наші? Мошенники?

Зінько. Ну, єрунда! Виплатимо!

О л. М а к с. Чим? Остап... сам бачиш, куди він здатний, я — не можу. Наталка ще гімназії не скінчила... Один ти...

Зінько. Візьмусь за практику...

О л. М а к с. Ох, Зіню... «Улита їдетъ, когда-то будетъ»...

Зінько. А! єрунда!

О л. М а к с. Як би то єрунда... Можна, правда, у Лесі позичить... Тільки як його позичиш, коли вона, поки не вийде заміж, не має права на своє імущество?

Зінько. Хм! Виходить, треба женитись, не на Лесі, а на праві позичить грошей?... Оригінально.

Ол. Макс. Зіню! Як тобі не сором?

Зінько. Що «сором»? Та власне кажучи, як говорити вже правду, то мені може треба женитись на ній, бо в неї є хутір, земля, гроші. Правда?

Ол. Макс. На що, Зінько, цинізм? Вона тебе любить, ти її теж, от ви і женитесь. Як би цього не було, то ніякі хуторі не помогли-б нічого. На що видумувать?

Зінько. А все таки треба женитись?

Ол. Макс. Та звісно треба. Треба по многим причинам. Треба тобі своє життя упорядочить, треба перестать мучить Лесю; два місяці, що вона живе у нас тут, вона мучиться через тебе. Або кажи їй щось, або... Якийсь же кінець треба... І средства наші тоже треба упорядочить. Повинен же ти про сім'ю подумать... Не можна-ж так.

Зінько. «Повинен»... І тут повинен?.. І тут обов'язок?.. Куди-ж уже я, чортяка мене забори, утічу від цих обов'язків, від цих «треба», від цих насильників. Чого ці «треба» з мене не впливають; чому я повинен коритись їм?.. Та не хочу я!

Ол. Макс. Мало чого ми не хочемо, а мусимо. Ти, може, й не хотів у тюрму йти, а схопили й потаскали тебе...

Зінько. Так? Так і женитись вроді у тюрму йти. Мушу? Ну, вибачайте, мамо, з тюрмою я не міг боротись, а з цим ще можу.

Ол. Макс. Та ти здурів? Хіба я рівняю тюрму з жінкою? По своїй же волі ти любиш Лесю?

Зінько. Та не по волі мушу женитись... А яка то любов з примусу? Та й не знаю, коли на те вже пішло, чи я справді люблю її... Хороша вона, тиха, кротка... А все таки «пушиста самочка» і більше нічого. Може це для кого й добре, а я не знаю...

Ол. Макс. Як ти сказав? Самочка?

Зінько. Та то... Не важно...

Ол. Макс. Зінько! Що-ж ти хочеш, щоб до нас прийшли описувать нас, щоб скандал був, щоб... Ти хочеш цього?

Зінько. Зовсім я не хочу цього.

Ол. Макс. Ба хочеш. Хочеш, бо не хочеш рятувати. Якись капризи. Чого тобі треба? Хіба ти женитимешся з нелюбою? Що за примхи якісь... Аж сердить, їй богу!

Зінько. Ах, мамо! «Сердить». Вас усіх сердить, а мене ні? А чи ви подумали про те, як це для мене?.. От ви, мамо, чи ви подумали про те, для чого я це робитиму, чи можу я це робити, чи не роблю я цим мерзоти. Ви не думали цього, правда? А я вам скажу, коли хочете знать, що я не маю права робить цього, бо роблю це не від всеї душі, не від повного свого «я», не в згоді з собою, а так якось... І як ви хочете, щоб я це робив з примусу? «Повинен»... Та не повинен я зовсім, відчепіться ви всі від мене! Знать я нічого не хочу. Ну хай я—егоїст, подлий, все що хочете.

Хай! Я їду з Остапом за кордон і все... Нічого я не знаю, не знаю і знати не хочу. Хай вас описують хай... все... Я—егоїст, мерзота ну, і годі. Годі! Хай! Не можу я (Хапає пальто і одягається).

О. л. Макс. Зінько! Заспокойся...

Зінько. Я—спокійний!.. Да!.. Зовсім спокійний...

О. л. Макс. Куди-ж ти йдеш?

Зінько. Іду паспорт брать...

О. л. Макс. Підожди... (Входить Леся, широкими очима дивиться на Зінька).

Леся. Куди це ви Зінько?

Зінько (понура-злісно, не дивлячись на неї). Паспорт брать... Бувайте здорові (хутко йде і через свою кімнату виходить).

Леся. (безсило й глухо). Чого він?

О. л. Макс. А!.. Ідіот!

Леся. Чогось, розсердився?

О. л. Макс. Хіба йому довго? Якийсь прямо неможливий став за цей тиждень як розійшовся з тими своїми... Прямо балакати з ним не можна...

Леся. Чого-ж за паспортом?

О. л. Макс. А спитайте ви його... Говорив, що поїде до вас, про ніжність говорив і враз як опарило його... Зхопився, одяг пальто і побіг... Прямо ідіот і більше нічого... (Леся тихо схиляє голову на груди, й задумавшись стоїть. О. л. Макс. теж, дивлячись, кудись у куток, не рушиться)

Леся (глибоко зітхнувши, тихо). Треба їхати до дому...

О л. М а к с. (повертаючись до неї). Ну, чого там до дому? Чого вам спішити? Гостуйте... Скучно-ж там у вас... Одна там на тому хуторі...

Л е с я. Ні, треба їхати. Я й так загостювалась, третій місяць уже... (Двері в Зінькову кімнату по малу розчиняються і тихо входить Зінько. Підходить до канапи, якийсь мент понуро-задумливо стоїть, потім, злісно зітхнувши, лягає, закривши руки за шию).

О л. М а к с. Та вже подождіть хоч до весни... А там і поїдемо... Може, й Зінько ще надумається й поїде з вами, все таки веселіше... Чого вам спішити? Чи вас там батьки ждуть, чи діти плачуть? Ні тих, ні тих нема, а значить, і тікати нема чого... (Леся мовчить).

О л. М а к с. У вас же тільки й близьких, що ми... Ну, й будьмо-ж такими...

Л е с я. Да... Тільки все таки треба... Треба...

О л. М а к с. А! Нічого там не треба... Ще поїдете.

Л е с я. Не можу, Олено Максимовно... Дуже вже поганою я стала... Тяжко мені... Не знаю, як буду тепер... Прямо не знаю...

О л. М а к с. (підходячи й обнімючи її). А! Не думайте. Є у нас хороша приказка: „якось то буде“. Перемелеться, коржі будуть... Ходім, заграєте щось, розважитесь... Не треба думати... Ходім, Лесю...

[Тихо виходять обидві. Чер з якійсь мент чується музика, ніжна, тужлива. плачуча Зінько схоплюється й напружено слухає. Згуки то жигуче ридують, кричать, то безсило затихають і стогнуть сумно, безнадійно, то знов з обуренням, з гнівом рокочують, вимагають, кричать. Зінько,

впившись руками в коліна, напружено слухає, потім помалу безсиліє, відкидається на спинку канапи й не рушиться. Вмить стріпнувшись, злісно б'є кулаком себе по коліні, здавлює голову й застигає. Звуки тихі, вмоляючі крадуться й пливуть по кімнаті. І знов Зінько безсило підводить голову, безсило якомсь напів лягає на канапі і лежить з мукою на лиці. Чується тихий дзвінок у сінях. Зінько не рушиться. Музука плаче. Через якусь хвилину в двері Зінькової кімнати стукають).

Зінько (вяло підводчись). Ввійдіть! (Тихо входить Катря).

Зінько (схоплюючись.) Боже!.. (Не рухується).

Катря (по малу якомсь рівно підходячи до його, з болісною посмішкою, бліда.) Дома?.. Думала, що не застану? (простягаючи йому руку). Ну? як поживаєте?.. Не ждали?

Катря (помалу сідає на канапу і тихо, ніжно гладить йому голову, дивлячись на нього глибокими, серйозними очима. Зінько падає коло неї на землі, припадає до колін і жадно, судорожно, як наплагана дитина, пригортається).

Зінько (жадно, судорожно обіймаючи, впиваючись в неї). Катре!.. Ох, Катре!.. (жадно цілує руки, плечі, лице, голову). Катре!..

Катря. Ждав мене?

Зінько. Ждав... Ох, всею душею ждав, всею кров'ю, всіми нервами, всім собою ждав. Ждав, Катре!... Прийшла... Прийшла, щастя моє?

Катря (напружено й ніяково сміючися) А ти знаєш, чого я прийшла?

Зінько. Ні, ні, не треба, Катре, не треба, любач... Потім, потім... Я змучився, я так змучився, Катре, не треба, не гово

ри... Дай, я буду дивитись так на тебе. Дай, хай моя душа всмоктує тебе в себе. Моя висхла, горяча душа. Катре!

Катря. Чого-ж ти боїшся?

Зінько. Не треба, не треба. Дай спочинуть коло тебе. Не говори...

Катря. Прийшла подивитись на тебе... що робиш, який тепер. Я виїжджала і цей тиждень не була в городі... Ще нікого не бачила і прямо до тебе пішла... Бачиш?.. А ти був, мабуть, у мене?.. (Зінько мовчить. Музика змовкає).

Катря. Приходив чи ні?

Зінько. Ні, не приходив...

Катря. Ні?.. Чого?

Зінько. „Чого“... Ти ще питаєш.

Катря. Не приходив, значить? Так я і думала... Що ж ти робив?

Зінько. Що?.. Мучився... Лежав от-тут і слухав: ось буде дзвінок, шаги в сінях, одчиняться двері і увійде вона, моя Катря... Очинялись двері а Катрі не було...

Катря. Виїжджала ж я...

Зінько. Ночі пролежував от-тут, дивився в вікно і думав, думав, думав... Скільки я передумав тепер за цей час, скільки червів піднялось у мене в душі... Перше вони, мабуть, спали, а тепер всі гризуть точять мозок, серце.. Скоро вони прогризуть мене зовсім

Катря (задумливо). Думав?. Про що?

Зінько. Ех!.. „Про що“..

Катря. Про що ж? Про те..?

Зінько. Багато про що.. Ну, та..

Катря. А з нашими бачився?.. Як тут? Нічого нового нема?

Зінько. Не знаю. Я нікого не бачив, і до мене ніхто не заходив..

Катря. Ну, а що ж ти робив? Про що ж ти думав?

Зінько. Про все, Катре. Ах, не треба говорити. Не треба, Катре!

Катря (ласкаво, але твердо). Ні, Зіню, треба. Я теж думала і теж багато... Знаєш що я зробила за цей тиждень? Я взяла в руки свою душу і роздивилась її близько-близько. І, Зіню, скільки павутиння, поро-ху, сміття було на ній!.. Цілий тиждень чистила. А тепер прийшла до тебе... Знаєш чого?... (Зінько дивиться на неї). Щоб взяти твою душу, придивитись до неї і теж почистити.. А тоді взяти з собою... Чуєш: взяти! Я не віддам тебе.. Не хочу віддати тебе. Чуєш? Я того прийшла.. Я не вірю тепер тому, що говорила, я почистила свою душу і вірю, що ти не такий. Тиж не можеш бути таким, яким став тепер, я ж знаю тебе. Ти не можеш „обійтись без людей“. Я — дурна, що злякалась цієї фрази. Тепер я не боюсь... Чуєш мене, мій любий, чуєш: не боюсь. Ти—не такий ти не можеш обійтись без людей, без „ми“. Правда ж? скажи... Ти ж думав про це?

Зінько. Не знаю. Противні мені люди..

Катря. Неправда ж!.. Ну, не говори так... Говори, дивлячись пильно в душу собі. Говори так, Зіню. Тільки так.—Ну, дивись і говори: правда ж неправда?

Зінько. Не... знаю... Ах, Катре, нічого я тепер не знаю. Не муч мене!..

Катря. Ні, буду мучить... Ти, говорю тобі, не можеш обійтись. Ти кажеш, мучився? Значить, обходитись тобі не легко?. Ну-да. Ти же чесний, ти хочеш бути чесним з собою: як же ти можеш дивитись і не бачити своєї нечесности, брехні своєї. Та подивись ти: весь ти в людях, серед людей, через людей. Все, що на тобі, круг тебе — все це люди. Візьмеш книжку, там людська думка, візьмеш хліба, — там людська енергія, візьмеш свою душу, — там людські слова, людський досвід.. Кожний твій рух все одно від людей і для людей, як-же ти можеш бути навмисне таким сліпим?

Зінько. І мого нічого нема? Мого, чого нема ні в кого і нігде, а тільки в мене? Все не моє?

Катря. Твого в тебе тільки твоя, як би тобі це сказати?.. ну, твоя комбінація не твого. Тільки! Все, з чого ти складаєшся, то не твоє, а як ти складаєшся — то твоє. Як же ти хочеш розірвати себе? Відними те, з чого ти складаєшся і не стане того, як ти складаєшся. Ти злитий з людьми, ти — сам «ми», ти — людина. Ах, Зіню, мій Зіню, мій здоровий, мій живий, мій дужий Зіню, не розбивай моєї віри в тебе, вона вже тріснула.. Я не хочу, чуєш, не хочу ж я!

Зінько. Хіба ж я бую?.. Я — такий... Хіба я винен? Ти сама кажеш: так, таким способом я складений. Чим же я винен,

що я не можу принести цю комбінацію, мою комбінацію в жертву цьому Молоху, цьому „ми“? Чим?

Катря. Так цей же Молох, це — ти, це я, це — всі „ми“?! Боже мій, як ти не розумієш?!

Зінько. Я розумію, Катре, розумію. Тільки не розумію, як я можу з ненавистю в одній руці простягати другу руку з поміччю. Я цього не можу зрозуміти! А ви силуете, і дуєте на мій вогонь ненависти, думаєте, що загасите. А він ще більше стає. Не дуй Катре... Не треба... Годі!..

Катря. Добре... Годі. (Сурово дивиться перед себе. Павза. Знов чується музика.)

Катря (задумливо, не уважно). Хто це грає?

Зінько. Леся, мабуть.

Катря. Да. Ну, що вона?

Зінько. Нічого. (Павза). Поїду мабуть з нею на хутір... (Пильно дивиться на Катрю).

Катря (неуважно). А, на хутір? (Живо подивившись на нього. Так?)

Зінько. На певне не знаю. Кличе вона.

Катря. Обручившись, розуміється законним браком? Хе!

Зінько. Ну, єрунда!.. (Павза. Встає й починає ходити. Зупиняється перед суровою Катрею). Фу, мерзота! Знаєш для чого я сказав це? Щоб ти приревнувала.. Гадость я і більше нічого. І нікуди я з нею не поїду, не хочу їхати. Катре! Як чесно жити? Як..

Катря. Ти справді не їдеш з нею?

Зінько. Справді Катре.

Катря. А вона кличе?

Зінько. А, ерунда то все. Покинь, нікуди я не поїду, не можу їхати, куди я поїду такий як раз? Що я робитиму? Мені треба якоря, треба мати при собі якор, який я завжди міг би кинуть, де хочу. А тепер я літаю по цьому ідіотському морі життя без глузду. От підхопила буря мене і не знаю, на чому мені запунитись. Катре, як жити чесно, повно, найкраще? Як?

Катря (помалу повертаючи до нього голову і якийсь мент мовчки дивлячись на нього). Як?.. Це ти питаєш? А ти забув уже наш гімн? Забув. Зінько? Забув, як сам називав це море не ідіотским, а великим, прекрасним як збирався твердо дивитись в очі бурям і реготать... Пам'ятаєш, ти говорив, що любиш реготать в бурю?

Зінько (понуро). Забув... (Ходить Катря якийсь мент пильно дивиться у бік. Музика чутніше).

Зінько (зупинившись, слухає, якось немов про себе). «Тихий ангел над землею»...

Катря. Що?..

Зінько. Так... (Знов почина ходить). Чогось вірші прийшли в голову... «Тихий ангел над землею»... Чиї це?..

Катря. Не знаю... (Глибоко втягує в себе повітря і з силою видихає). Ну, нічого. (В їдальню входить Остап; озирається і йде до Зінькової кімнати; стукає).

Зінько. Ввійдіть!

Остап (входячи і забачивши Катрю). О, вибачайте, я думав, що ти сам. (Здоров-

кається з Катрею). Ну, серденько, паспорт береться, околודок казав, що днів через два матиму вже. Може, раздумався, то їдьмо? Разом брати скоріше буде... Га?

Катря (пильно). Куди це?

Остап. А от хочу одняти у вас Зінька, тягну за кордон його.

Катря. Так? Чого-ж то? На віщо він вам здався?

Остап. Та так... Хочеться...

Катря. Ви ж, здається, не дуже любите тепер людську компанію, на скільки я зрозуміла вас із нашої останньої розмови.

Остап. Я люблю все те, що приємно мені, чи то людська компанія, пляшки, чи сігара..., чи брат Зінько. Ну, mon frère Зінько?

Зінько. А, відчепись ти ради Бога, куди я там поїду з тобою? Якого чорта? В парижських кабачках сидіти?

Остап. Хіба не все одно де? Аби приємно. Во всякому разі краще, ніж в одиночній камері. (Бере стілець, зручно сідає і кача ногою).

Катря. У кожного свій смак і своє місце...

Остап (ввічливо схиляючись до неї). Свята істина, я теж так думаю. А через те і дозволяю собі тягнути Зінька туди, де краще.. на мій смак, розуміється?

Катря. Хіба йому тут погано живеться?

Остап. Так мені здається. (Зінько понуро ходить).

Катря. А ви думаєте, що дасте йому краще життя?

Остап. Думаю.

Катря. Хм!.. Інтересно... Чим-же?

Остап (серйозно і навіть трохи злісно). Чим?.. Свободою! Повною свободою від всяких пут, якими люди путають і себе і других. От чим!..

Катря (іронічно). Так? Ви маєте таку свободу?

Остап. Сліпі не можуть побачити сонця, хоч і схотять,

Катря. О?. Я не можу, значить, побачити? А чого-ж Зінько може?

Остап. А того, що йому життя починає трошки розплющувать очі.

Зінько. А ти знаєш?

Остап. Так мені здається.

Зінько. Ну, то перехрестись лівою рукою... (Понуро ходить).

Остап. Розуміється, коли хотять бути сліпими, то тут і життя нічого не зробить. А мені згадується, що ти ще днів два три назад казав, що починаєш розплющувати очі... І про Молоха говорив, що давить тебе залізними руками. Чи ти це всім говориш для ради красногого словця.

Зінько. Говорю те, що думаю.

Остап. О, само собою, без процесса в мозку говорити не можна...

Катря. Ну, а все таки, може-б, ви хоч трошки розплющили й мені очі... Он на Зінька це видно зробило вражіння, що хотів за кордон їхать і, може, й поїде ще... Постарайтесь, може й я поїду... Чи я неможу видержать конкуренції з пляшкою пива

Остап. Ні, чого-ж?... Всякому свій час... О, у мене програми максимум не має. У мене мінімум один.

Катря. Все одно, все одно... Будьте ласкаві.

Остап. Самий невеличкий мінімум. Коли хочете, я можу сказати: «маючи на увазі» і т. д., і т. д. я «требую»: не коверкай сам собі і другим природи, се-б-то, (коментарії до першого пункту): інстинкти, що піддержують радість життя, годуй, а що дають страждання, вбивай, заморюй. Але не берись заморювати в один мент те, що виростало віками. Це все.

Катря. Да-а?..—Нічого нового!. І я так думаю,

Остап. Історія з Зіньком. Він розказав нам все, не бійтесь, конспірації ми не на рушимо.. Чого ви хочете від нього?

Зінько. Чи не міг би ти другу іллюстрацію знайти собі?

Остап. Нічого. На цьому видніше.. Ви хочете, щоб він убив інстинкт свого „я“.. Хм!.. Та ви знаєте, що це значить? Це значить випотрошить себе, бо це — найголовніший же інстинкт життя. Але це робите ви для «ми», для інстинкту будучого. Ха ха-ха!.. Йй богу, мені тепер від душі хочеться сміятися, коли чую ці казочки. Та хто справді робить для цього будучого? Та покажіть мені хоч одного самого «будучного», який би думав про тих будучих людей, сидячи десь у камері? Нема! Ні один член вашої організації ніколи зовсім і немає на увазі тих будучих

людей, а коли він бігає, ганяє, віддає свої сили цій роботі, то не через те, що комусь там в будучому, буде добре через це, що він їх має на увазі, а того, що це піддержує його „я"! Значить все таки тільки інстинкт «я». Але я хотів би знати, коли вже перестануть люди навчати природу? От що я хотів би знати. «Ти, мовляв, помилилась, уклавши у нас такі сили, треба ось так». І потіють над обученням природи і сирийозні, підсліпуваті філософи, і жовтороті несерйозні хлопчики і стрижені дівчата, яких обідила красою природа. Всі вчать. Ха ха-ха!.

Катря (іронично). Страшно смішно.

Остап. Йй богу, смішно. Ну, ви подумайте: для чого ви хочете сковеркати Зінька? Для піддержки інстинктів життя? Убиваючи найголовніший? Ви хочете випотрошити його?.. Не естетичний вид, повірте. Бачив я цих випотрошених і висхлих. Але вам таких і треба, вам людям гурту; вам нема діла до того, що він висох: «це його приватне життя». Вам нема діла до його серця, до сміху, до сльоз. У вас тільки заробітна плата, проїзводство, кризиси, революції, партії, організації. Бо це — гуртові, громадянські справи. А сміх, сльози, ласка, сум, поезія, це недостойно серйозних діячів.

Катря. Єрунду чешете!

Остап. Не єрунду. Повірте, що я багато бачив. Бачив я випотрошених, висхлих, заряджених теоріями, ці живі кістяки, у яких між ребрами замість серця, висить

капітал Маркса. Та й ті навіть корились природі і «я»... Ха-ха-ха!.. В ссилці, наприклад... Було там декільки таких випотрошених. Перед ссилкою, ще навіть в дорозі, вони з зневагою плювали на своє «я», підкидали його ногами, метали громи моралі на неморальних; а побули в ссилці кілька місяців і, голубчики мої, так почали гризтись за смердючих, грязних якуток, що любому павіану соромно стало б...

Катря. При чому ж тут Зінькова історія?

Остап. Для аналогії. Не мечить на його громів і не потрошіть його.

Катря. Вам так дуже жаль його?

Остап. Ні, мені неприємно дивитись. А я завжди відкидаю ногою, як мені щось неприємне лежить на дорозі. І йому це раджу. Тільки він не може. Я не злякався, що мене виженуть з гурту, і відпихнув ногою «царство будучого», і йому це раджу. Будь свободним, будь вірним сином природи і відпихай ногою всі камінюки які кладуть тобі під ноги печальники людей. «Ти мушиш одіслать на кухню своє «я» служити панам—«ми», так вчать вони. «Ти мушиш любити, їсти, пити так, як люблять, п'ють, їдять твої пани—«ми»—вимигають вони. «Ти мушиш власними зубами відгризати маленькими й великими шматками своє серце і пхать його в ненаситну пащу панів—«ми»—велять вони. Та з якої речі, питаю вас? Хто ці «ми»? «Міліони»... Чудесно. Хай же ці «миліони» навчаться

любить себе, себе любить, а не ближніх. Не вчить їх любові до «ми», а до «я», тоді вони будуть мати те, чого їм треба. Ця любов до «ми» є камінюка, яку ви кидаєте під ноги їм! Да! Камінюка! Для мене є одна тільки цінність: я. З якої ж речі я мушу любити те, що люблять всі? Через що для мене цінніша радість багатьох, ніж одна моя? Та хто знає, крім мене мої радощі? Хто може знати невловиму гру моїх переживань? Хто може оцінити всю вагу ледве помітного дріжання моєї душі? «Ми»? Цей неповороткий, грубий звір з недоладними, прямолінійними переживаннями? Ах, оставте!

К а т р я. Позвольте вас перервати: ви — декадент?

О с т а п. Я—я, і більше нічого, а ярлички можете чиплять, які хочете. Чи ви без ярличка не признаєте мене за людину?

К а т р я. Ні, можна й без ярличка.. Тільки легше розібратись, з ким діло маєш. Скучно довго вислухувать такі цвілі, стародавні символ-віри.

З и н ь к о. Ну, буде!.. Покиньмо цю розмову.

О с т а п. Можна... А ще цвіліші символ-віри випотрошених... Ці інтелігентики, жалкі, маленькі, зависливі, заморені... Видряпують один одному очі і думають, що ведуть незрячих по путі праведних.. А посьмій критично глянуть круг себе, зараз «недозрілий ум, буржуазність, хвостізм» і всякі ці чисто випотрошені слова...

Катря (сердито). Та неправда ж!

Зінько (хмуро). Положим це правда.

Остап (жевіще, подивляючись на Зінька). Правда! Всякий живий чоловік, а не фанатик скаже що правда. Всякий, хто хоче жити, буде тікати від вас, всякий, хто не випотрошив в собі найживішого інстинкту життя, той відпихне цю камінюку, це «ми», яке ви шпурляєте йому під ноги! Во ім'я чого б не творилось насильство, воно все одно є насильство!

Катря. Ви—анархіст?

Остап. Знов! Ви без ярличка не можете? Ні. Я—я, нікого я не вчу, не агітую, тільки себе; і ні бомб, ни проклямацій кидати не буду; хочу,—говорю, хочу,—мовчу.

Катря. Та ви ж зараз уже агітуєте Зінька!

Остап. Ні, я не агітую, я тільки говорю те, чому я навчився. Говорю, бо так хочу.

Катря. Та неправда ж! (Встаючи гнівно). Агітуєте!

Зінько (роблено сміючись). Та хай агітує... Що правда, то правда.

Катря. Правда? Хіба правда коли небудь говорила устами хворих?

Остап. Хворих? А є правда здорових ще?..

Катря. Да! Є правда здорових!

Остап (іронічно посміхаючись). Правда «ми»? Правда будучого? Чули ми!

Ка т р я. Ні, правда того самого «я», за котре ви так дріжите, тільки не закута-ного в ваші драні пелюшки, не відгородже-ного від життя, не хворого, а здорового «я»! Неправда, що ми хочемо вбити «я», неправда, бо ми не такі сліпі, як ті, що хочуть убити «ми», дужим, як «ми». Мо-лох? Да, «ми» є Молох, але великий, пре-красний Молох! І я хочу, щоб Зінько, щоб всякий ввійшов у його, щоб серце його стало таким великим, щоб, змогло, (а це не легко) вмістити в собі всі страж-дання і радощі цього Молоха. Да! Я хочу, щоб всі стали такими, щоб люди стали богами. Куд а ви кличете Зінька, що обі-цяєте йому? Свободу? Широке, повне жи-ття? О боже! Та коли він чесний, коли ро-зум його не схоче позичать очей у сірка перед серцем, то він не зможе, шукаючи широкого життя, піти за вашою свободою, бо це є тюрма, тюрма серед шумного го-рода. «Широкого життя»... Та що є шир-шого, що є більшого від цього великого, могучого бога—Молоха? Жалке ваше «я», без його, жалке, трусливе, брехливе. Не гордо стоїть воно віддалік, а трусливо хо-вається за свої маленькі переживаннячка і, як цуцик, краде з під столу цього самого Молоха крихти, які гризе потім у себе. І гордий: «це моє». О, ці мені хворі, ма-ленькі люди з своїми манюсенькими язвоч-ками! Яка сила розплодилась їх тепер, які вони напундючені, як вони хочуть свої ці переживаннячка, манюсенькі, сіренькі зро-

бити достойними уваги всіх. Ми маємо право на їх... Жалкі ви!

Остап (саркастично). Дякую, ви дуже ласкаві.

Катря. Я не провас особисто. Я про тих, на яких ви, будете похожі. Я про тих, які хворістю своєю заражають других, про тих нещасних, які гордяться своєю хворістю, про цих декадентиків про людей сумерок, похоронного дзвону, осіннього дощуку. Ух! Я не виношу їх, я не можу спокійно балакати про них! Вся моя натура дріжить від гидування, наче я наступаю на червиву собаку. Фе! Всі ці знервовані буржуйчики, істеричні баришні, аристократи духа в лохмотях! Духовні босяки вони, хоч родом може й з аристократів! Вони зневажають «толпу», вони знать не хотять її страждань, вони знають одну цінність: «я». Ах, ви!.. Так для чого-ж ви чіпляєте на себе вуаль ідеалу широкого, великого життя? Для чого? Для чого ви лижите і смакуєте тільки свої малесенькі, гнойні язвочки, які ви називаєте „стражданнями поранкових душ?“ Чом ви бачите в «толпі» тільки маленьке й погане? Чи у вас немає органів для восприятія великого? Вам хочеться лизать, смакувати язви? Вам хочеться великих гнойних язв? Так ідіть у «толпу», лижите її язви вони великі! Спустіться з висот жаякої, бутафорської «самоти» своєї і купайтесь у морі сліз... Воно широке! Коли ви любите смрад, то любіть же хоч великий смрад, ідіть туди, де смердить ве-

лике, соціальне страховище, що починає гнити. Коли ви любите черви, то любіть же хоч великі і покиньте свої маленькі, а полюбуйтеся червами «толпи народа». Любіть же велике, коли говорите. Ех, ви! Велике!... А що є більше «ми», більше «Молоха»? Ну, скажіть мені! Скажіть... Не скажете! і не вбити хочемо ми «я», говорю ще раз, а зробити його таким, щоб кожний рух, кожна радість, кожна мука, велика мука великого Молоха були його радістю і мукою! Богами—Молохом хочемо ми зробити людей! Ви кличете і я кличу, ви обіцяєте і я обіцяю. Ви кличете відгородити своє «я» від людей, я кличу розчинити його двері і пустити вільного повітря. Не сентиментальної любови до ближніх хочу я, ні! не знищення себе, а вищої любови до себе до свого «я», любови здорової, любови, яка любить сонце, ріст, боротьбу, любови смілої, відважної. Зроби свій мозок таким великим, щоб в йому помістився весь минулий досвід людей, зроби своє серце таким широким, щоб ти міг плакати над стражданнями тих, що були перед тобою, зроби все своє «я» таким широким, як минуле й будуче, як вічність! Змож бути таким! Змож, старайся бути таким! От якої любови до свого «я» ми хочимо! Не в калюжці хвилини. моменту полоскати свою душу, а пустити її на великі хвилі великого моря вічності! От якої любови ми хочемо!...

Остап. «Вічність»... «Будучність». Грандіозно, що й казати... Красиво... Очень даже трогательно... Тільки... тільки все ж це тільки красиві фрази, а подивитись ближче, то всі ж ви, як і ми грішні, полощетесь в поганеньких калюжках брехень, зависти, спльоток, розпусточки...

Катря. Да! Полощемось! Може й є правда в ваших словах і була-б вона правдою як би у вас не атрофувались органи воспріятія великого. Да! Ми полощемось в калюжках, але бува і так, що ми впливаєм і в море ми хитаємось на хвилях і кричимо! Ви не чули? Буває, товаришу... Чи — то пак! вибачайте: добродію...

Остап (уклоняючись). Прошу.

Катря. Буває! Та ми хоч хочемо, ми хоч мозком обхоплюємо цю радість великого, а вам гордим, самотнім душам і цього не можна. От тут то й різниця! Вам хворим не місце серед здорового. Не тягніть же здорових, бо до них посміхається життя, а до вас смерть!

Остап. Ну, то хто його зна, що до кого посміхається... А ви все таки боїтесь за Зінька? Да? Значить всі ваші теорії не такі то вже приваблюючі? Хе!

Катря. Йому це краще знати... А я може й справді боюсь бо і здорові можуть заслабнути... А мені хочеться бачити його з ними, серед здорових, він — мій товариш. Правда, я й забула, для вас це слово — звук пустой, я знаю, ну, а мені багато говорить. Для вас Молох — страховище, а для мене

прекрасний, великий бог, який дає мені мої радощі, мої, муки, життя моє. Для вас Молох—чужий, а для мене він рідний, бо я—сама Молох, сама жива частина його, а ви отброс його!

Остап (сухо встаючи). Ну, розмова знов починає ставати занадто інтимною... Бувайте здорові.

Катря. Чого ви? образив вас образ? Бувайте здорові (Остап виходить. Зінько ходить похмуро по кімнаті).

Зінько. Ти занадто різко балакала з ним. Йому, видно, було тяжко, що ти його хворим називала, він не любить, коли йому нагадують.

(Остап в їдальні зупиняється, потім нервово підходить до буфета, вийма пляшку й під ряд випива три чарки. Постоявши понуро якийсь мент коло шафи, зривається з місця й рішуче виходить з їдальні).

Катря. А! Так і треба. Я жалію тільки тих хворих, яких можна вилічити. А тих безнадійних, що ще впіраються і разносять скрізь заразу, треба нищити. І ви подивіться на них, з яким води гордим видом ходять скрізь. Прямо модно стало бути істериком, маняком, модно писати якісь вірші похожі на бред божевільного. І що мене більш усього дратує, дак це те, що вони несуть цю заразу в ту саму «толпу», яку зневажають, їм потрібні її оплески, її гроші. Дратує те, що гнила частина, відживаючи заражає своїм гниїням здорову частину людей, яка проти волі близько стоїть

коло гнилятини! От що мене дратує! Гнийте собі буржуйчики, чорт вас, бери. Гнийте істеричні баришні и студентики, це неминуча доля всього негодного для життя, але геть від робочих, геть від тих, чиїм потом поливані ваші смердючі квітки гниїння!... Геть від здорових, сильних, творящих життя! Ненавижу їх!.. А ти... Ти—здоровий, ти—сильний, як ти можеш без огиди нюхати смердюче повітря твого трупа-брата? Зінько! Мені-ж боляче це, ти-ж крутиш мені серце... (Дуже втягує повітре і з силою видихає).

Зінько. Хіба я слухаюсь його? Єрунда... Даремно ти гарячишся так... Ніколи я не згоджувався з ним...

Катря. Ти підтакував йому.

Зінько. Там, де він правду казав, я підтакував, але взагалі я не можу згодитись з ним. І цілком згоджуюсь я з тобою!..

Катря. (живо підходячи до нього). Да? Правда?

Зінько. Правда, Катре... Тільхи... Я цілком згоджуюсь, я мушу згодитись, що я не можу без людей чесно сам жити. Твоя правда, але... я не згоджуюсь з насильством, я не можу примирити цього.

Катря. Та де насильство?.. Ах, Зіню, ми весь час товчемось на одному і ти все таки не розумієш мене. Я не насильства над тобою хочу, я хочу, щоб твоє «я» стало таким широким, що прогинуло-б твою ненависть до Василя, щоб вона потонула у йому, щоб ти сам зміг стати та-

ким великим, як «ми»... Ось чого я хочу!

Зінько. Ти вперед не так казала. Ти казала «мусиш».

Катря. Я не подумала. Ну, все одно, хочу я, щоб ти був таким широким. І от через це мені боляче було. І тепер боляче... Боляче, що ти не бачиш, не умієш ще бачити, де широке життя, що ти мій товариш, мій друг, мій любий, коханий не моїм життям будеш жити. Я, Зіню, не бачу більшого життя, як серед людей, я багато думала, я довго, Зіню, шукала теж, я теж хочу прожити своє життя найкраще. І я тепер знаю, що життя найбільше в тому, щоб бути самому найбогатчим, щоб багато давати і багато брати, щоб зуміти пронятись радістю твого знайомого і вмістити в грудях радість і горе кожного... Люби себе, але люби вищою любовію, багатій, роздавай будь широким. Влізь в Молоха всею кров'ю своєю і розтопись у йому, і стань сам Молохом! Це, Зіню, не фрази, а мій досвід добутий, може, не легко... Я тобі скажу. Наприклад, так: я колись страшно соромилась, боялась навіть людей, кожний незнайомий здавався мені чужим, навіть ворожим чогось і через те неприємним, поганим чужим... А тепер... якими вони мені здаються знайомими, милими. Ідеш наприклад, по вулиці, або їдеш у вагоні і дивишся: пики у них серйозні, холодні, правда, але-ж я знаю тепер, що заговори з кожним ласкаво і він тобі зразу потепліє, оживиться, розбалакається і зовсім наче дру-

гий чоловік перед тобою... Ближчий, чимсь дуже рідний..., а часом і дуже хороший, я люблю тепер заговорювати з людьми... Скільки нового я узнаю!.. А ось... була я ще в Михайлівці... Боже! Зінько, які ці селяне милі, як діти; ну, просто, як діти, жалко прямо їх. Дивляться на тебе, як на щось святе, вірять, як богу якомусь, жаліються, подають прошенія... Я страшенно сміялася... Одна баба на чоловіка свого жалілася, що обижає... Да! Тебе згадувала.

Зінько (живо). Невже?

Катря. Да. «А де той веселий, гарний панич, що був у нас весною?» питали мене.

Зінько. Невже пам'ятають?

Катря. У—у! Видно, що вони тебе будуть пам'ятать ще год двадцять і дітям розказуватимуть, аж поки ти легендою не станеш...

Зінько (радісно сміється). А є ще там один дядько..., забув, як його звать, такий з густими-густими якимись сірими бровами?

Катря. Пацун Микита?

Зінько. Да, да!

Катря. А як же! Є! Він у тебе закоханий, навіть більше.. Комік страшний. Каже: «я як послухав того панича, прийшов до дому, ліг на печі та й сказав собі: ну, тепер, отпускаєши раба твого, Владико»...

Зінько. Невже? (Сміється). А він, знаєш, дуже цінна людина... Страшенно, видно, енергійний!

Катря. Є, там є один парубок, ти, ма-
буть його не знаєш: от буде молодчина!..
Розумний, бестія, живий, щирий... Я просто
любовалась ним. Взагалі я страшенно за-
доволена, що поїхала... Буду тепер частіше
їздить. Будем у двох їздить. Добре, Зінько?

Зінько. Да. А ти знаєш що той рай-
он дуже легко взять в свої руки... Це-ж
непочатий куток... Треба буде звернуть
серйозну увагу на нього. Я наприклад па-
м'ятаю, що у нас було багато зв'язків з
сусідніми селами..

Катря. Ми їх відшукаємо, правда? (При-
горта його до себе) Правда мій хороший? Ти
мій, да?.. Да: надавали мені ці селяне вся-
ких паляниць, сала... Я не хотіла брать
так страшно образились: „а де-ж таки,
щоб ви від нас так їхали! Отто, боже
наш“. Насовали мені цілий мішок... Смія-
лась я страшно. Привезла. Дам тобі поло-
вину. Добре?

Зінько. Давай! Ну, а що в городі те-
пер?.. Да, ти-ж виїжджала... Скучив я зна-
єш, якось... за цим усім. Ідеш по улиці і
так якось наче це не ти, а хтось інший
іде... Чудно якось навіть... А чую, що сили
мої киплять в мені. (В сінях дзвінок). Хо-
четься рухатись, сердитись, радіти... Ех!..
Катре, Катрусю... Погано все це вийшло!
Попає в якийсь водоворот і не можу ви-
битись ні в той бік, ні в той... Держить
якась сила на місці, крутить мене на од-
ній точці...

Катря. А ти напружся і впливи... Так сильно, дуже.. зроби руками, ногами, всею душею! Да?..

Зінько. Не можу, не маю сил.. Не пускає щось... (В двері стукають. Катря відходить від Зінька і сідає).

Абстракт. (Входячи, забачивши Катрю) А!.. От це добре, що ви тут... (здоровкається з Зіньком при чому пильно дивиться на нього).

Катря. Ви хіба шукали мене?

Абстракт (здоровкаючись з нею). Да.. Я оце заходив до вас. Сказали що приїхала і зараз пішла кудись... Чого ви спізнались?.. Ну, нічого, добре, що найшов вас, зараз підем на збірку... Ось тільки я передам товаришу постанову комітету... (іронічно ввічливо уклоняється Зінькові).

Зінько (холодно). Прошу.

Абстракт (офіційно й іронічно). На внесену пропозицію одного з товаришів з приводу вашого відказу прийняти участь в визволенню тов. Василя, комітет призначив комісію п'ять чоловік, аби вислухати ваші пояснення в цій справі. Це мені доручено передати вам... Згоджуєтесь прийти на засідання цих п'яти чоловік?

Зінько. Це, значить, на суд?

Абстракт. Це вже як вашій милості угодно розуміть... Чи ви може вважаєте незручним для себе прийти?

Зінько. Ні, я можу прийти. Коли це буде?

Абстракт. Завтра.

Катря. Та вже й призначили? Що за свинство! Я-ж прохала без мене не обсуджувати цього питання!

Абстракт. Ми вас ждали, шановна товаришко, але ви зволили спізнитись.. Справа серйозна

Катря. А хто в цій комісії?

Абстракт. Василь Федорович, ви, я, Буць і Калатало..

Зінько. Де це буде?

Абстракт. А от квартири ми ще не маємо. (Єхидно). Може б ви були так ласкаві дали свою квартиру? Вона страшенно зручна.

Катря. Що за дурниця! квартиру знайдемо

Зінько. Ні чого-ж?.. Я можу дати квартиру. Прошу. В котрій годині завтра?

Абстракт. Ви дуже ласкаві... Завтра о сьомій годині вечера.

Зінько. Буде суд. Хе!.. Ви вже очевидно зробили все можливе, щоб приготувати ґрунт для своєї злости, товаришу? Да?

Абстракт (уклоняючись). Да, я все зробив, щоб винищити деморалізацію в нашій організації. Сподіваюсь, що моя робота й без мене має ґрунт

Зінько. Значить, ви обвинувачуєте мене в деморалізації?

Абстракт. Завтра почуєте.

Зінько. Ви зараз сказали. І ви маєте право так говорити, маєте докази кидати мені в лице таке обвинувачення? Да?

Абстракт. Завтра почувете і побачите. Ходіте, товаришко. Так, значить, завтра у вас?

Зінько (гнівно). А ви знаєте, товаришу, що за одне вже виставляння такого обвинувачення роблять інсінуаторам? Га?

Катря. Зінько, годі, завтра виясниться.

Зінько. Ні! Що годі? Як так годі?! Яке він має право? Нахальство! Являється до мене, в мою хату якийсь тип і шпурхає мені грязюкою в лице! Чи докаже він, чи ні, а образа є!

Абстракт. Перш усього, я не «якийсь тип», а офіційльний представник тої організації до якої і ви ще, на великий жаль, досі належите. Друге: раз ви докажете свою невинувність, то вся «грязюка», як ви кажете, не пада на вас... Ходіте, товаришко.

Катря. Зараз. Ідіть, я прийду.

Абстракт. Не можна. Ходім разом, ми й так спізнилися уже..

Зінько. Ідіть, Катре, а той вас будуть судить за деморалізацію.

Катря (дуже втягує в себе повітря і з силою видихає. Встає). Ну, ходім! Я ще може, сьогодні зайду...

Зінько (до неї). Та подождіть.. Я ще хочу сказати вам щось..

Катря. Не можу... Я ще сьогодні, або завтра прийду раніше перед збіркою... Бувайте здорові (простяга йому руку). Треба йти зараз...

Зінько (задержуючи її). Та що треба? Підождіть...

Абстракт. Ми уже спізнались, товаришко. Я йду (виходить).

Катря. Я сьогодні або завтра прийду перед збіркою.

Зінько. А зараз остатись не хочете? Молох тягне?

Катря. Да, Зінько, Молох... Треба, Зіню, йти... Ну, пусти, піду я...

Зінько (пускаючи її руку). Проклятий Молох! О, проклятий!..

Катря (виходячи, обертаючись). Великий, а не проклятий! Я прийду!

Зінько. Проклятий!!.. (Підходить до канапи, злісно, з одчаєм впивається руками в волосся і падає лицем у низ на канапу).

Завіса.

РОЗДІЛ ІІІ.

Обстановка та сама.

Вечір. В їдальні: на канапі сидить Леся і сумно дивиться кудись у бік. Остап у косоворотці, без пояса і в пантофлях ходить по кімнаті. Олена Максимовна коло столу; на якому стоїть самовар, разставляє шклянки і т. и. Зінько посередині піднімає за задню ніжку стілець.

Зінько. А колись у гімназії піднімав дуже легко... (силкується). От свинство... А ну, ти, Остапе, піднімеш? (лице йому напружене, руки нервові, голос роблено-безпечний і веселий навіть).

Остап (хмуро). Відчепись.

Зінько. Не підніму... А так (поверта стілець) підніму... Ох!.. Чуть не впустив!.. Ха-ха ха! (без причини, піднято сміється).

Остап (підходить до шафи й наливає з пляшки). Ви ж, мамо, не забудьте мені на дорогу хоч з пляшечку «для внутренняго употребления»...

Ол. Макс. А якже! От так візьму й накладу повен чемодан... Щоб здох десь на дорозі... Та годі тобі пити!

Остап. А, мамаша!.. Для чого хвилюватись, коли ніякого вітру нема? Ну, здохну... Що-ж з того? А хто не здохне? Ті,

що не п'ють? Ах, «оставьте, не лукавьте»...

Ол. Макс. Та це-ж для твого здоров'я отрута! Якого-ж біса тоді й закордон їхать? Здохнути можеш і тут.

Остап. А я, мамаша, комфортабельно хочу, по загранишному... Ну, не лякайтесь, помру тут... А не все одно, чи через десять год, чи через тиждень? Какой пустяк!.. Ії богу, ви страшенні всі профани, аж смішно: «не пий, це—отрута»... Позвольте вас спитать: отрута ця дає мені приємність? Дає. Ну?... Чого-ж страх? Того, що називається отрутою? А, какой, пустяк! Хай собі чим хоче називається, а коли вона мені підтягує мої струни, значить, вона бажана мені. Ні, серйозно, мамаша, покладіть у чемоданчик. А то я все одно десь на станції куплю.

Ол. Макс. Можеш собі купувати. Самоубийство легше, ніж убийство...

Зінько (піднімаючи стільця). Хто його зна, мамо! Як для кого...

Ол. Макс. (сердито). Для мене! Та не крути ти ради бога цім стільцем, ще ко-мусь голову розіб'єш. Найшов роботу.

Зінько. Ну—да, це тепер моя робота. Що-ж мені більше робить?

Ол. Макс. (різко). Не робить дурниць, а діло. Не якісь там судовні комедії учинять, а за практику братись; людей лікувати.. Коли хочеш уже знать!..

Зінько. Нічого, учинимо комедію, а потім і за практику... (Раптом прислухається). Здається, дзвінок? (Вси слухають). Ні, мені.

почулось... А потім і за практику... Будем лікувать... Спершу врачу ісцілися сам...

О л. М а к с. Да, це тобі не завадило-б.

З і н ь к о (напружено весело). Правда, мамо? І я так говорю... І всі ми так говоримо, а не сціляємся... І це нам вадить...

О с т а п. А може хворому бути краще, звідки ви знаєте? Чого це така привілеія здоровим? Коміки!

З і н ь к о. Ні, я дякую. Я все таки хочу быть здоровим.

О л. М а к с. Скільки кажеш буде їх, цих суддів твоїх? П'ять? П'ять приборів, значить?

З і н ь к о. Ні більше суддів... Да, п'ять... Та для наших... раз, два, три, чотирі... Мені.. Значить, усього десять...

О с т а п. А за прокурора хто буде? Катря?

З і н ь к о. Не знаю, побачимо.

О с т а п. Вона підходить до цієї ролі.

З і н ь к о (дивлячись на годинника неуважно). Не знаю... хто його зна... Уже пів до сьомої...

О л. М а к с. Ах, як би вони були такі розумні та виключили тебе, я б велике спасибі сказала їм. Може-б за роботу взявся.

З і н ь к о. Ну, мамо, у вас це вже починає виходити серйозно.

О л. М а к с. Да, вже серйозно. До якої-ж пори жартувать? Треба діло робить.

З і н ь к о (крикливо). А ви дивились мені в душу? Ви бачили, що я не хочу роботи, діла? Дайте мені цієї роботи її, дайте. Я хочу її, дайте!

Ол. Макс. Лікуй людей, от тобі робота.

Зінько. І получаєш гонорар? Да? Зробись таким, як тисячі наших лікарів? Женись, найми квартиру лікуй і виробляй не менше стількох тисяч у год? Правда? Ах, так не можу-ж я так! Не можу мамо, хоч би й хотів. Я можу тільки весь віддатись роботі я можу тільки цілком жити тим життям, яке виберу. Ви-ж знаєте мене, чого-ж ще ви мучете мене?

Ол. Макс. Ні, я тебе тепер не знаю.

Зінько. Не знаєте?.. Да, я й сам себе тепер не знаю... Я тільки пам'ятаю себе. (Павза). Я тепер нагадую собі одного хворого, який колись був дуже розумною й творчою людиною, а потім заслаб і став ідіотом... Тільки пам'ять зосталась... Подумай тільки: пам'ятати, що ти був, що ти робив, хотіти бути там і... не могли... Нема! Тиць туди — нема! тиць сюди — нема!.. Да можна від одного цього зробитись ідіотом ..

Ол. Макс. Ти й без цього скоро ним зробишся.

Остап. Мамаша сьогодні в поганому гуморі...

Ол. Макс. Зате ви всі в доброму.

Зінько (задумливо). Да, ми в доброму... (Стріпується, прислухається). Дзвонять?

Ол. Макс. (сердито). „Дзвонять, дзвонять?“ Ніхто не звонить.

Зінько (дратуючись). Та чого-ж ви сердитесь? Чого нервуватись? Ну, не дзвонять, то й не дзвонять... Нерозумію!..

Ол. Макс. (хмуро). Сам би поменьше нервувався.

Леся (встаючи й підходячи до Зінька й беручи його під руку). Ходімте, Зінько, до вас... Поговоримо собі...

Зінько (машинально йдучи за Лесею). Чогось цілий день... Наче мені це приємно.

Ол. Макс. (хмуро мовчить).

Леся. Ходім, Зінько, ходім... (Веде його в його кімнату й, садовлячи на канапу, сідає поруч)

Зінько. Комедно, їй богу: наче я навмисне все це роблю.

Леся. Ну годі! Олена Максимовна сьогодні не в настрою. Ваш суд скоро прийде?

Зінько. Не знаю... Скоро.

Леся. Катря теж буде?

Зінько. Да... Якесь навмисне, уперте небажання зрозуміть тебе! Замість того, щоб допомогти, тут ще свої... Я знаю, чого вона хоче, я знаю, чого вона сердиться... (Остап, посвистуючи, входить. Ол. Макс. понуро задумливо сідає й сидить).

Зінько. Якесь уперте настоювання на своєму... І ні крихти уваги до тебе, ні крихти... Фу, як я зтомився, як зтомився!.. (безсиліє).

Леся. Заспокойтесь (гладить йому руку). Ви дуже хвилюєтесь, ждучи цього суда...

Зінько (апатично). Ах, що там! Чого мені хвилюватись?...

Леся. А як ви думаєте, Зінько, вони вас осудять чи оправдають?..

Зінько (так же апатично). Не знаю... Мабуть, осудять...

Леся. А що ви тоді?..

Зінько (так же). Що небудь...

Леся. Поїдете з Остапом?

Зінько. З Остапом...

Леся. Та ви-ж не слухаєте, що я кажу...

Зінько (тим же тоном). Ні, слухаю.

Леся. Чого-ж ви поїдете з Остапом? (Зінько мовчить).

Леся. Та неправда-ж... Ви з ним не поїдете? Да? Зінько?.. Ви чуєте мене, Зінько?.. (бере й злегка трусит його).

Зінько. Чую, Лесю.

Леся. Ви не поїдете? Ні?

Зінько. Ні...

Леся. Ну, от бачите... Поїдемо на хутір, Зіню. Поїдемо, хороший... Там все пройде... Я ж не можу дивитись на вас... такого... Там пройде... Поживете, заспокоїтесь... А я вам буду грати. Ви-ж так любите музику, буду всю свою душу на звуках посилати вам... І ваша душа стане ніжною, доброю... Добре, Зінько?

Зінько. Добре...

Леся. Правда?.. Це серйозно, Зінько? Да?

Зінько (апатично). Може й серйозно.. Зтомився я..

Леся (пускаючи його руку, сумно). Ні не серйозно ви.. (горяче, раптом). Ну чим же

чим я можу.. Ах, Зіню... (відвертається й тихо плаче).

Зінько (стурбовано). Лесю... Не треба... Плюньте на мене...

Леся... Я... нічого... Зараз... Це так...

Зінько (глибоко зітхаючи, якимсь рівним, понурим голосом). Як паралітик: все бачу все чую, почуваю, розумію і не можу навіть рухнутись..., не можу.. ідіотство...

Леся (хапаючи знсв його за руку). Поїдемо, Зіню! Поїдемо!...

Зінько (мляво). Куди?

Леся. На хутір!

Зінько (так же). Чого, Лесю? (В сінях дзвінок).

Леся (помало, безсило випускаючи руку) Чого?.. Ну не треба... Була я досі... (чути сльози в голосі; відвертається. В двері стукають. Леся хутко витира очі).

Зінько (мляво). Вийдіть!

Катря (входячи жвава, весела, бадьора, здоровкається). Вчора не могла прийти, справа була... Ви, мабуть ждали?.. Ну, як ся маєте? (Леся, поздоровкавшись, зараз же виходить іде в їдальню і шопоче Ол. Макс., хитаючи головою на Зінькову кімнату. Виходить).

Зінько (відповідаючи Катрі, апатично). Да, я вчора, ждав вас.. І сьогодні думав, що прийдете... Ну, все одно...

Катря Чого-ж ви такий кислий?..

Зінько. Ні, я не кислий...

Катря. А солоний? Да?.. Ех, ви... Ну, що з вами? Кажіть. (Ол. Макс. після Лесі зараз же встає і підійшовши до Зінькової кімнати, стукає в двері).

Зінько. Можна!

Ол. Макс. (не входячи на порозі). Зінько, на хвилинку!

Зінько (мляво підводиться і виходить в їдальню).

Ол. Макс. Значить, ви тепер самі вже будете?

Зінько. Да, самі... А наслучай поліція— „гости“ значить. Словом, як умовлено... Ну, все...

Ол. Макс. (сурово). Підожди... Ти знаєш, що Леся завтра їде від нас?

Зінько (зтомлено). Знаю.

Ол. Макс. Ну?

Зінько. Що-ж „ну?“

Ол. Макс. Хай їде?

Зінько. Як хоче, хай їде...

Ол. Макс. А тобі байдуже?.. Тобі байдуже, що нас будуть описувати, що сам ти... Зінько!.. Послухайся мене: женися на Лесі... Вона-ж ідеальна жена... Я просто дріжу вся, я боюсь, що ти випустиш своє щастя. Щастя в сім'ї, Зінько в сім'ї!.. Послухайся мене...

Зінько. Не знаю, мамо.

Ол. Макс. Що ти не знаєш?

Зінько. Так...

Ол. Макс. Що „так“... Чого ти не знаєш?.. Та говори-ж! Чого стоїш істуканом якимсь?

Зінько (повертається). Ну, мені треба йти... Ми самі все зробимо...

Ол. Макс. (сердито). Та підожди! Встигнеш ще... Ти говори: хай їде Леся?

Зінько (трохи роздратовано). Ах, що вам треба від мене!.. Хай їде, хай зостається... Хіба я знаю... (іде до себе, Ол. Макс. постійши якісь час виходить з їдальні).

Катря (перепиняючи Зінька, бере його за плечі повертає до себе і пильно дивиться в лице).

Зінько. (мляво). Ну? Та що буде? (сідає на канапу).

Катря (сідаючи коло його). Що з вами, Зінько?

Зінько. Нічого... Щож зо мною?

Катря. Що з ним? Та хіба це ви?..

Зінько. Ах то-ж?

Катря. Та що з вами?.. А я йшла до його з такою радістю... так скучила за ним...

Зінько. Чого-ж тут радіти?.. Що комедія буде?.. Радости мало...

Катря. Яка комедія?

Зінько. „Яка“... Суд же цей (апатично). Ну, для чого він?.. Все одно-ж я уже не в організації... Поглузувати?.. Поехидничати?.. Неблагогородно...

Катря. Хто-ж винен, що ви не в організації?

Зінько. А!.. Все одно... Ну, хай я винен... Хіба це важно?.. Для чого комедія?..

Катря. Це, Зінько, не комедія... Без цього не можна... А як і комедія, то краще обійтись комедією, ніж трагедією...

Зінько. Ну, мені все одно... Хай собі...

Катря. Та що з вами? Зінько! (бере його за плечі, повертає до себе і зтрусює). Ну?.. Ну,

посміхнись... Чуєш?... Ну?... Так... Ну, ще більше... Зінько... Фу, калоша яка!

Зінько. Зтомився я, Катре...

Катря (гладячи його по голові). Бідний.... Та чого-ж зтомився? Тяжко так? Да?

Зінько. Да, Катре... Попав на мертво точку...

Катря. А, дурниця! Вистрибнеш!.. Напнись тільки добре... Чуєш дай руку, я поможу... Давай!... (бере його за руку).

Зінько (слабо посміхаючись). Ти не можеш.. Навпаки...

Катря. Навпаки?

Зінько. Да, Катре... Я всю ніч і цілий день сьогодні думав над тим, що ти вчора казала... Твоя правда, я з тобою згоджуюсь, але те, що ти говориш не є те, що говорять всі... Всім треба жертви з моєї „я“, жертва для „ми“... Та сьогодні вони це ясно скажуть.. Не всі так думають, як ти...

Катря. А ти сам як думаєш? А коли ти так любиш своє „я“, то чом же ти не любиш його так, щоб не боятись того, що скажуть всі, чом ти бачиш в цих „усіх“ тільки те, що неприємне для твого „я“, а хорошого не бачиш? Ех, ти!.. Не можеш ти бачити радощів життя!.. Та ні, вибач мене, прости Зіню, я не хочу думать, що ти такий, як ці наші доморощені песимісти... Це я так собі... Ти-ж — здоровий, а значить, радість життя можеш бачить... І ти будеш бачить... Ій богу... Це все пройде... Ти будеш робить, будемо їздить, ходить

на зібрання, будеш зацікавлятися практикою, будемо читати, любити, сміятися, плакати, гніватися... Будем жити, Зіню!.. Будем! Це все ерунда. Це пройде. Да, да! Що справді!.. Не годиться! А тим паче нам, Українцям, уже зовсім не годиться йти по стопах хворих. Ми — молоді, ми — свіжі, ми тільки вступаємо в життя, ми тільки збираємося дати йому щось своє.. і дамо йому ті самі хвороби, що вже є у других? А, та що за ерунда! Ми повинні дати нове, чуєш, ми нову цінність повинні дати світу! Для цього тільки й варто бути Українцем. А для цього треба бути, Зіню, здоровими, дужими, відважними! Зіню, треба бути живими! Чуєш?

Зінько. Все одно... Що таке нова цінність?.. Все йде, все минає...

Катря (гнівно). А! Мовчи краще! Мовчи зі своєю дешевою, пошлою філософією... „Все йде, все минає... Все нікчемне, для чого жити, що таке цінність“... Ну, к чому це? К чому цей старенький, заяложений, паганенький песимізм? Остав його для розчарованих панночок, для декадентиків, їм це до лиця... А тобі... Фу, Зінько! Ій богу, мені сором було-б за себе, як би я казала так... Я-б себе не поважала просто глупо-ж це! Живеш на світі? Ну, так живи-ж коли так, жадно живи, глитай життя рвись за ним, купайсь у йому плач, смійся, кричи... А не можеш, питаєш для чого жити, ну, так будь же чесним, застрілись, утопись, іди собі від цьо-

го життя, яке тобі ніби надокучило... Годі, кокетничати песимізмами, нема дурних, щоб вірити... А!.. скучно навіть говорить про це! (Зінько мовчить).

Катря. Ну годі!.. Побалакаємо про друге.. Та не сиди ти такий, може останній раз бачимось... (Зінько дивиться на неї). Я йшла до його з такою повною душею, а він...

Зінько. Чого останній раз бачимось?

Катря. Може, я кажу... Сьогодні йдемо до тюрми, сьогодні Василь тікає.

Зінько. Сьогодні?

Катря. Да. І я йду. Замість тебе...

Зінько. Так? Хм!.. (Встає й починає твердо ходити по кімнаті) Он як?... Дда!..

Катря. Думала побалакаю з ним від душі.. Все скажу... Було багато думок, а тепер... Ех, Зінько, як зараз жадно я хочу жити!.. Ух! Повна душа жадности! Радісної, сильної.. Жалкий твій Остап... Да, я, може, рідко думаю про те, що роблю для других... Момент, один момент, завтра може не буде мене, може все по старому буде, а сьогодні зараз я люблю цих людей люблю жадно, страшно, Зіню, і я дякую за цей момент життя... дякую!

Зінько (злісно іронічно). Значить, мене фактично вже не щитають товаришом? А комедія все таки буде? Хм!

Катря. А! Покинь. Хто не щитає товаришом? Що ти вигадуєш?

Зінько. Всі, хто-ж... Мені розуміється, наплювать, хай.. Тільки злить те, що

знушаться хотять.. Суд..., прокурор.. К чорту... Не вважаєте товаришом і не треба так благородно-ж хоч зробить це.

Катря. Зінько!.. Коли ти хочеш зо мною балакати сьогодні, іменно сьогодні, то обдумуй свої слова. Тобі серйозно наплювати на суд? (Зінько мовчить).

Катря. Ну, говори!.. Мовчиш?.. Я тобі не хочу вірити...

Зінько. Та розуміється, мене не вважають товаришом... Це-ж видно, ніхто до мене не заходить, про справи я нічого не знаю, на вулиці зустрічаючись, ледве дивляться...

Катря. Та хто-ж винен? Ти-ж сам не хочеш!

Зінько. «Сам, сам»... Ви все тепер будете валити на мене.. Знаю я вашу манеру.. Ну, та нічого.. Тільки, будь ласка, що робите, то робіть скоріше.. Мені надокучило це.. Чом вони не сходяться?.. Пора вже (дивиться на годинник). Сьома година. Правду возстановлять, наказувати порок!..

Катря. Ти сьогодні неможливий!.. З тобою просто важко балакати,

Зінько. Я знаю.. О! зо мною все дуже важко.. А от спасете Василя і буде дуже легко.. А мене ізженете.. Тоді все вже буде добре.. Хм!

Катря. Ти може ще хочеш полаятись зо мною сьогодні?

Зінько. Ні з ким я не хочу лаятись!.. Дайте мені спокій! Дайте мені ради самого чорта спокій!.. Більше нічого!.. (Дзвінок. Зінь-

ко швидко виходить в сіни і через який мент вертається з Буцем і Калаталом. Здоровкаються. Всім якось ніяково. Калатало занадто живо посміхається до Катрі).

Буць (зараз до Калатала). Ви, Калатало, ні чорта не розумієте.. Розумієте ви це чи ні?

Калатало (швидко заклопотано, поспішаючи). Ну, це ви той... це ви самі не розумієте.. Я вам розкажу.. Слухайте.. За правою стіною буде рівчак.. Я знаю цей рівчак. Ще колись, як сидів Самійло, я приходив до тюрми і ховався там.. От штука, я вам скажу, була. Розумієте, чуть було не забрали.. Я розумієте, був набрав з собою літератури і той...

Буць. Та підждіть.. Я вам говорю: ви ні чорта не розумієте. Що з того, що рівчак? Чортовиння і більше нічого получається. Тут не в рівчаку діло, а в тому, щоб... ну, щоб ви менше балакали.. Ет!

Катря. Ну, ми Калаталі зав'яжемо рота.

Калатало. (серйозно, заклопотано) Підждіть. Що рівчак? Та в рівчак можуть сісти троє. Там, як добре вибрати місце, так і в день можна. Я знаю.. Тоді, я наприклад просидів до самого вечора.. Не можна ж так.. Така славна позиція і на неї так мало уваги..

Катря. Ну, й добре. Значить, ви і будете сидіти собі в рівчаку.

Буць. Ет!.. В рівчаку.. (Глянувши на Зінька, рішуче): Зінько! Та годі вам дурака ваялять, що справді! Ходіть з нами сьогодні-

ня. Ну покорячились собі трохи і чорт з ним.. А то, їй богу, провалимось усі..

Зінько (холодно). Ви, здається, прийшли судить мене? А коли хочете лаятись, то прошу не звертатись до мене..

Буць. Ну вже образився.. От чортовиня!

Калатало (поспішно до Зінька). Серйозно, Зінько.. Тут бачите справа стоїть дуже кепсько.. «Судить».. Що там судить?.. Хіба ми не товариші?.. Їй богу!.. А то ми, знаєте, той!.. Ми то план зняли і все розмірковували а все таки треба б чоловіка, котрий на місці все.. Я, наприклад, рівчак той добре знаю, а інше все якось собі уявляю невиразно.. Я, розуміється, можу..

Буць. Ех! Трухляві поставали які люди!.. Соку нема.. От що! Як би був сік, так пішов би..., бо руки чесались би... Не помівають, як жить..

Зінько. А ви поміваєте?

Буць. Та звісно, що помімаю. Вже труса не празнував би як... як хтось інший..

Катря. Ну, годі. Що там балакать. Ми не того сюда прийшли. Чом тих не має? Дурниця. Ось уже виясниться, хто прав, хто виноват. От ви тільки, Калатало, справді поменьше балакайте коло тюрми, а то ви заведете балачку і провалите всіх.. Здержуйте свого язика... І не сердьтесь на мене... Добре? Ну, от... І підем усі... А що як нас перестріляють усіх, Буць? Га?

Буць (хмуро). Боїтесь?

Катря. Ну, дурниця! Так просто цікаво. От зараз балакаємо, ходимо, а завтра в цей час може... вже будемо ніщо. Розумієте, це слово?... Ні—що... Фу! Паскудне слово! Слухайте, Зінько, я вам хочу сказати кілька слів по секрету.. Ходім в ту хату.. Можна туди?

Зінько. Розуміється. (Виходить в їдальню. Балатало бере якусь книжку й читає. Буць ходить).

Зінько. Ну?

Катря (ніжно перекривляючи), «Ну»... Ну, хочу з вами побалакати на самоті. Хочеться щось сказати, щось таке, чого й сама не уловлю. Ну, не хмуртесь, будьте Зіньком... Може-ж більше не побачимось...

Зінько. Все одно більше не будемо бачитись... хоч і вернетесь від тюрми.

Катря. То-ж чого?

Зінько. Так... Зараз мене суд виключить... і наші дороги розійдуться...

Катря. А! Охота чесать язика! Цього не буде! Чуєш? Не може цього бути. І не буде! Ніхто тебе не збирається виключать, це ти сам собі вигадуєш... Зараз виясниться... Та чого це їх нема? Я вже починаю нервуватись, а це погано... Я цього не люблю... Ну, слухай, що-ж ти мовчиш? Говори-ж що небудь...

Зінько (понура). Що-ж я можу говорити? Чужі ви всі мені стали...

Катря. Чужі?

Зінько. Да... І я сам собі чужий... Обрубаний...

Катря. Обрубаний?

Зінько. Да.

Катря. Не розумію...

Зінько. Занімаюсь тепер созерцанням...

Це я іноді думаю тепер... Уявляю собі всіх людей... Хм!.. І уявляю собі їх зв'язаними один з одним невидимими нитками... Нитки від серця від мозка, нитки туди, сюди, люди зв'язані парами, групами, групи з групами, народи з народами, вся земля покрита сіткою цих ниток. Шарпнеш на одному кінці, а відзивається на другому... Всі зв'язані... (Мовчить).

Катря. Ну?

Зінько. Ну, а я—обрубаний... Голий... Нема ниток від мене ні до кого... Пень...

Катря (тихо). Значить, ти сам бачиш, Зіню?..

Зінько. Е, я нічого не бачу!.. Покиньмо!.. Чого-ж їх нема?.. Навмисне чи що?..

Катря. Зараз прийдуть... Не хвилюйся...

Зінько. «Зараз зараз»... Я знаю, для чого вони спізнюються... Дать преступнику час обдумати своє злочинство... Преступнику... Хм!... Мене судить будуть?.. Хто?.. Якась їй богу комедія, якась.. Хтось прийде і скаже: іди! Не хочеш, не можеш, а йди, наступи собі на серце і йди. Хочеш жити то вбий себе і йди... Якийсь дикий абсурд!.

Катря. Не наступи на серце, а переступи через його, Зіню... (Дзвінок. Зінько хутко йде в сіни і вертається з Абстрактом і Василем Федоровичем. Здороваються).

Абстракт (здоровкаючись і поглядаючи ско-
са на Зінька) Мы трихи спізнались, здається?
Не можна було... Ну, що, всі є здається...

Калатало. Да, всі.. Раз, два, три, чо-
тири, п'ять.. Усі..

Абстракт. А Катря?

Калатало. Там (показує на їдальню).

Зінько (холодно, офіційно). Прошу пе-
рейти у другу кімнату. Сюда...

Вас. Фед. (потираючи руки, добродушно).
Можна... У другу, так у другу... А і само-
варчик є? От, це остроумно... їй богу... А,
Катрі наше... (уклоняється). От і дама є у
нас... Буде чай розливать.

Катря. Можу... А ви дуже хочете?

Вас. Фед. Страшенно... Не обідав сьо-
годня...

Катря. Чого?

(Вас. Фед. мовчки розводить руками, потім
хльоска себе по кишени).

Катря. Невже?

Вас. Фед. Да, безгрішний... Ну, нічого.
Якось то буде... А ну ка налейте...

Абстракт (Здоровкаючись с Катрею). У вас
цеїтущий вид сьогодні... І причепурилась...
Навіть комірчик одягла.. Хм!..

Катря (весело). А якже! Хочу гарною
бути... Ну, кому чаю? (Майже всі: «мені, ме-
ні!» Катря іде до самовару).

Катря. Ну, одним словом усім...

Абстракт. Товариші занімайте місця...
(Сідають).

Калатало. Тільки мені, товаришко, будь
ласка не кріпкий. Я, знаєте, як вип'ю кріп-

кого чаю, так яось так погано себе почувую, що трудно потім заспокоїтись... Я один раз був у гостях у одного офіцера... А він анафема п'є такий чай, як дьоготь, густий, чорний... Та, поміаєте, випив я у його два стакани, та думав, що той, що просто ніяк не переможу себе... Страшенно це впливає на мене... Взагалі, я думаю, що от такі всякі штуки, як чай, табак, вони здорово піднімають нерви...

Катря (подаючи Вас. Фед.). Вам першому...

Вас. Фед. О!.. Чудесно!.. Тепер би хлібця.. А ну, Буць, підсуньте... О!..

Абстракт. Ну товариші!..

(Зупиняється і підводиться. Всім стає трохи ніяково, де хто потуплюється, де хто робить офіційне лице. Зінько стоїть, спершись на шафу холодно, напружено дивиться поперед себе. Всі притихають. Катря передає чай).

Абстракт (трохи посміхаючись). Я думаю, що ми можемо почати нашу справу.. Чай не помішає нам... Я пропоную зразу вибрати председателя... Пропоную Василя Федоровича...

Вас. Фед. (добродушно показуючи на набитий рот). Я... я дякую... але може хтось другий...

Катря. Ні, ні! Василь Федорович, Василь Федорович...

Буць (хмуро). Просимо.

Абстракт. Ну, Василь Федорович, ковтайте скоріше і приймайтесь за обов'язки...

Вас. Фед. От горе!.. Ну, добре... (Втирає рота). Ну, об'являю засідання одчиня-

ним... Прошу товариша докладчика викласти перед зібранням справу, яку доручено нашій комісії розібрати...

А б с т р а к т (з посмішкою, уклоняючись). Я буду коротко... маючи на увазі, що товариші, вже приватно знають...

Зінько (похмуро). Тоді для чого-ж даремне час гаять?

А б с т р а к т. Прошу мене не перебивать. Можете взяти слово... Я буду коротко викладать. Два тижні тому ваш товариш Василь передав нам, що він хоче тікати з тюрми, але просить помочі з волі. Товариш Василь дуже цінна для нас людина і кожний, розуміється, поцітав за обов'язок допомогти йому... Так... Але... (дивиться на Зінька)... але один з наших товаришів, а саме товариш Зінько, через якісь причини відмовився від цього обов'язку і... і рішуче заявив, що не хоче допомогти товаришу Василю. Між иншим, можу додати, що коли його увага зверталась на те, що він не приводить законних мотивів для свого відмовлення, він виставив тільки один «так я хочу». Мені здається, що ми тут повинні розглянути взагалі таке відношення наших товаришів до обов'язків, яке має одну санкцію «так я хочу»..

Зінько. Я з свого боку теж хочу...

Вас. Фед. Вибачайте, ви не брали слова.

Зінько. Я прошу слова.

Вас. Фед. Добре. Товариш докладчик скінчить, тоді...

Абстракт. Та я, можна сказати, скінчив.

Зінько. Тоді я з свого боку хочу спитати: чи комісія ця так же обвинувачує мене в деморалізації товаришів, як і товариш Абстракт? Чи чого хоче від мене комісія?

Вас. Фед. Ця комісія, товаришу, ні в чому не обвинувачує вас, а призначена вона комітетом для того, щоб вислухати ваші пояснення, через що ви відмовились допомогти товаришу Василеві втікати з тюрми...

Зінько. Добре... Можна мені слово? В такому разі я вам скажу тепер те саме, що казав і тоді: Василь—мій особистий ворог, я Василя не виношу... особисто йому допомогати ні в чому не можу... Я думаю, ви не маєте права вимагати від мене до всіх товаришів дружнього відношення? І через це я не можу, не маю сили виконати свій, як каже товариш Абстракт, обов'язок. От усі мої пояснення. Ви їх знали і не було для чого робити всі ці церемонії... Могли і так виключити... (хвилюється).

Абстракт. Я прошу слова.

Вас. Фед. Прошу.

Абстракт (прокашлявшись, іронично посміхаючись). Я, значить, не помилився, коли казав, що нашими товаришами—деякими, розуміється—керує не інтерес одного їхнього «так я хочу». «Я» і ціле, «я» і «ми» помириться не можуть. Це давно усім відомо. Коли ми виступаємо на служення цілого, ділу колективності, то ми віддаємо себе, а своє «я» цілком. Да! Розмов біль-

ше не може бути. Я цілком погоджуюсь з товарищем Зіньком і рекомєндую не гаять більше часу і, як каже він, не вести церемоній, а просто виключить його з нашої організації. Піддержую своє обвинувачення його в тому, що він деморалізує других своїм відношенням до своїх обов'язків Це — деморалізація! А всякі деморалізуючі елементи, ми повинні відкидати від себе. Наша сила в орга-ні за ції.. В орга-ні-за-ції! Прошу цього не забувать, а організація стоїть міцно тоді, коли є дисципліна. Єднання — наша сила, а не «так я хочу». (Зінько робить знак, що просить слова. За ним Катря).

Абстракт. Я знов повторю: справа стоїть ясно: товариш Зінько більше ніяких пояснень дати не хоче. З цих пояснень всім ясно, що товариш Зінько некорисний член нашої організації, а через те піддержую свою пропозицію скінчити наші балачки і винести резолюцію. Я скінчив. (Сідає.)

Вас. Фед. (до Зінька). Ваше слово.

Зінько. Я теж стою за це саме: скінчить балачки. Ця комедія зайва. Да, я зву це комедією. Раз ви мене не розумієте, раз ви дивитесь на справу тільки з формального боку, то нам балакати нема про що. Формально, може правда і ваша. Але я хотів би, щоб хтось вдумався у те, чого від мене хочать, щоб подумали про те, чи справді ми повинні вбивати «я» для «ми». Товариш Абстракт цього не думав.

Абстракт. Хто його зна.

Зінько. Да, товаришу, не думали ви! Ви не думали над життям, вам, може, не потрібно це, у вас є готові формули і ви живете по них, а я не можу! Я сам, сам повинен хотіти робити щось, а не з примусу. Доволі того, що нас примушує все наше політичне і громадянське життя. А ми не примус, не насильство взялись піддержувати, а ламати те, що породжає їх.

Абстракт. Агітації не треба.

Зінько. Ні, видно треба, раз ви не бачите того, що лізе в очі. Неправда, товаришу, що я некорисний член організації. Досі я всі свої сили давав їй, давав, бо хотів. І тепер хочу... Да я скажу вам, що мене мучило те, що я ці два тижні не робив, мучило, да... Але примусить мене зламати себе не можуть ніякі муки... Можете глузувати, товаришу, ваше діло, але я говорю, що мені... Ну, все одно це не важно.. Я сказав усе... І прошу товаришів, хоч би во ім'я минулого нашого товариства кінчать скоріше... Для чого далі говорити? Я бачу, що мене не розуміють... Формально праві ви... Ну, і годі... Я прошу...

Вас. Фед. Ви скінчили?

Зінько. Да.

Вас. Фед. (До Катрі). Ваше слово.

Катря. Я розумію товариша Зінька і буду коротко говорити. (До Абстракта). Вам я хочу сказати. Ви можете, поклавши руку на серце сказати «убий своє «я»? Можете?..

А б с т р а к т. Так повинен сказати всякий чесний член колективності.

К а т р я. Неправда! Так ніхто не повинен казати і ви, коли-б справді чесно схотіли віднестися до цього, не могли-б сказати так. Я знаю, ви без мене підняли цю справу, призначили цю комісію, я знаю, ви думали, що Зінько почне оправдуватись іншими мотивами і порок будет наказан, а добродетель буде на показ усім торжествувати. Я даже рада, що Зінько нічого другого не сказав. Я щитаю, що він правий. Ми не можемо, не маємо права вбивати «я», нам для цієї самої колективності, да, для самої колективності не вигідно робити його маленьким, вузьким, ми повинні його побільшувати, а не вбивати. Мала колективність із великих «я» краще, ніж велика колективність із малих «я». Я тільки скажу, що у Зінька, ще мале його «я», як мале воно у всіх нас, товаришу. Да! Гріх не в тому, що він не хоче, а в тому, що не може. А такий гріх і у вас є... Ну, та про це довго балакати. Я думаю, що кожний з комісії має вже свій погляд на це і треба було тільки вислухати пояснення. Я теж пропоную приступити до резолюції.

В а с. Ф е д. Ніхто нічого не має проти?.. (мовчать). Ну, тоді я попрохаю товариша Зінька на хвилину вийти в другу кімнату.

К а т р я. Для чого?

В а с. Ф е д. Я думаю, що для товариша це краще.

Зінько. Добре. (Виходить і великими ступенями ходить весь час по своїй кімнаті).

Катря. Я пропоную винести таку резолюцію: комісія признає пояснення товариша Зінька задовольняючими і цілком погуджується з... з... Ну, цілком ухвалює, чи що, вчинок товариша Зінька.

Абстракт. Ого-го го-о!.. Ну, вибачайте!.. Що за нісенитниця!.. Для чого-ж ми тоді збирались?

Буць. Ну, це чортовиня. Ми зібрались судить його, а признаємо, що й самі так зробили б... Це чортовиня получається...

Вас. Фед. (добродушно). Ну, а ви хіба инакше зробили-б?

Буць. Та не знаю. Я знаю одно, що він здрехвив... От!.. А я не признаю того за чоловіка, хто боїться... Таких людей не треба держать в організації... Бо то якісь... Ет!.. Що там багато балакать, хай він докаже, що не боїться...

Катря. Він це не раз доказував.

Буць. Та... «не раз»... А тепер злякався бо вб'ють... Чоловік не поміає, що то-ж саме й життя де близько смерть... Там саме й найбільше живеш... Ет, чортовиня та й годі! Не знаю я!... Я воздержуюся від голосовання.

Абстракт. А моя резолюція: виключити... Ми не повинні допускать анархізму! Це—анархізм!..

Вас. Фед. Ну, Абстракт, ви дурниці чешете... Яркий тут анархізм? Прямо чоло-

вік не може пересилити себе... Хіба це з нами не буває?... Еге-ге-е!..

Катря. Ви, Абстракт, вітаєте в області абстракцій, ви спустіться на землю.

Абстракт. Я і так на землі. Тільки я не в таких хороших відносинах з Зіньком і через те можу об'єктивно дивитись...

Катря. Слухайте, Абстракт, не суньте свого носа туди, де вас не просять. Я вам це серйозно говорю... Не ваше діло, в яких я відносинах з Зіньком...

Абстракт. То то-ж бо й є...

Катря. Неделікатність просто!

Калатало. А я так, панове, думаю... Давайте просто знімемо це питання і все... Ні так, ні так... Так інакше нічого не було... Все, як перше...

Абстракт. Та це—анархізм!.. Я не допущу!.. Я перенесу цю справу на суд всієї організації. Що це таке справді?!

Катря. Василь Федорович, ставте на голосовання мою резолюцію.

Вас. Фед. Це буде краще... Хто за резолюцію товаришки Катрі, прошу підняти руки.

Абстракт. Я—проти! Я протестую!.. (Піднімає Катря, Вас. Фед. і нерішуче Калатало).

Буць (похмуро). Я воздержуюсь.

Вас. Фед. Три—за, один—проти, один—воздержується... Хто за резолюцію товариша Абстракта?... (Абстракт підніма руку). Одноголосно... Хто проти?.. Три... воздержується один... Значить, приймається резолюція товаришки Катрі. (Іде до Зінькової

кімнати, одчиняє двері і кличе Зінька. Зінько по-
нуру йде за ним).

Вас. Фед. Ну, товаришу, комісія знайшла ваші пояснення задовольняючими і ухвалює наш вчинок.

Зінько (не розуміючи). Як?.. Ухвалює?.. Се-б то... Я не розумію...

Абстракт (обурено). Ідіотизм якийсь!.. Комедія і більше нічого!

Вас. Фед. Я вам поясню: комісія при трьох голосах за, одному, що воздержався і одному проти найшла, що ви, відмовившись допомогати Василеві, не зробили ніякого злочинства. От і все... (Добродушно сміється).

Зінько. Невже? (Якось розтеряно подивляється на всіх).

Абстракт. Та, розуміється, ідіотизм!.. Ось він сам навіть бачить, що неправий... Видно всякому...

Зінько. Хм!.. Я радий.. Бачите, я думав, що це инакше буде.. Ні, серйозно?

Катря (підходячи до нього радісно). А!.. Ще не вірить!.. Розуміється, инакше й не можна бути! Ну, годі! Більше ні слова. Надокучило це.. Забудь.. Ні слова більше про це!..

Зінько. Хм!.. Подождіть.. Да?. Я, їй богу... Ну, так це добре... Страшно добре!.. Ах, як це добре, як би ви знали!..

Вас. Фед. Катре!.. Налийте мені, будь ласка, нового чаю, а то цей захолонув...

Катря. Зохотою! (їде до самовару).

Абстракт. Ну, робить більше нічого... Я іду... Але, заявляю, що я сеї справи...

Зінько (не слухаючи його, рішуче). Да! Ну, так я от... Я... товариші, сьогодні йду до тюрми... зо всіма. Це-ж сьогодні?. Да?

Буць Та ну?! (схоплюючись). От їй богу, молодця... От чорт!.. Ну, тепер буде добре.. Та правда?

Зінько Правда... Я сам хочу йти.. Тільки ви мені розкажіть все...

Буць. Предсідатель: я прилучаю свій голос до трьох!

Калатало. От, їй богу, і чудесно!.. просто таки чудесно!.. А то план, розуміється, ми знаємо, а все таки...

Абстракт (зтискує плечима і іронічно посміхається). Великодушіє? Хм... Бувайте здорові...

Калатало. Та куди-ж ви?.. Та підодждіть, Абстракт, заспіваємо...

Абстракт. Нема коли. Бувайте! (уклоняється всім и виходить через Зінькову кімнату).

Калатало. Ну, от!.. Нема коли, мабуть на чай боїться спізнитися...

Буць. Ну, здорово!.. Стійте. Так зараз йти нам, коли так... 8 годин є? (Дивиться на годинник). Пора... О, тепер...

Катря. Так знаєте що? Ви з Калаталом ідіть вперед, а я з Зіньком зараз за вами... Щоб не всім разом. Я адресу знаю... Там всі вже будуть?

Буць. Да. Ну, добре. Можна й так... Гайда, Калатало. Тільки-ж ви глядіть, Калатало, чорт би вас забрав, не калатай по дурному, бо вб'ю!..

Калатало (добродушно). Еге! Ще хто ко-
го подужає... А ви-ж скоро?

Катря. Та зараз же за вами...

Буць. Ну, добре... Адіо! Бувайте!.. Адью,
Зінько!

Зінько. Адью!.. Зараз побачимось..

Калатало (всім стіскає руки).

Буць. Та годі вам, Калатало... Ах, який
паркетизм розводить, страшенно делікатний.

Калатало. Та вже не такий, як ви, за
що і благодарю ежечасно Господа мило-
сердного.

Буць (жартівливо хапаючи його за шию). Ну,
ще там... Господа милосердного. (Виходять, бо-
рюкаючись, через Зінькову кімнату).

Зінько (що весь час ходив по кімнаті. Зупи-
няється перед Вас. Фед. і Катрею). Фу!.. Лег-
ко якось!.. (Радісно сміється). Да!.. Я не
ждав... Ну, добре! Дуже добре... Ах, Катре,
як славно тепер... Ух, їй богу, хочеться
кричать, от так... (кричить різко дико. Сміється).

Катря. Ну, та!.. Перелякаєш усіх у домі!..

Зінько. Ого!.. Такі крики не лякають...
Ну, Катре, так зараз, значить ідем? Да?
Чудесно. В такому разі я піду (Одчиняються
двері і хутко входить Наталя одягнена в пальто,
з викликом «Мамо»! Забачивши чужих, зупи-
няється).

Наталя. Ой, вибачайте... (Зніяковівши хоче
тікати).

Зінько. Стій, подожди, Наталю! Іди
сюди...

Наталя. Ну?

Зінько. Слухай, скажи мамі, що я... Або я сам піду... А знаєш, Наталю, зараз ідемо до тюрми... Може, підеш з нами? (Сміється).

Наталя (здивовано). І ти?

Зінько, І я...

Наталя (поглядаючи на Катрю і Вас. Фед.) Ага!.. Значить... тебе таки...

Зінько. Ха-ха-ха!... Ну, потім узнаєш... Сій, я піду з тобою... (Наталя виходить) Ну, я зараз.

Зінько (до Вас. Фед.). Сестриця моя... Закальона есерка... Страшенно була обурена на мене за те, що я не хотів іти.. Просто говорить не хотіла зо мною... Ну, я піду, скажу своїм... Ти, катре подожди...

Вас. Фед. (утираючись). Ну, а я піду. Мені треба... Бувайте здорові.. Бажаю успіху... Дуже радий, що все вийшло благополучно з цею історією... Я власне так і знав, ну, та на комісію треба було згодитись, щоб крикунам рота заткнуть.. Ну, мир вам!..

Зінько. Бувайтеі.. (проважає до дверей Потім хутко вертається в їдальню, підходить до Катри и дуже обнімає її).

Зінько. Славно, Катре! Славно, моя люба, моя розумна, моя вірна! Ах, як добре! Легко, свіжо мені!.. Знаєш, я навіть не почувую нічого неприємного до Василя... Аж дивно мені!..

Катря. Правда, Зіню?..

Зінько. Переступив через своє серце? Да? Ах, ти-ж... щастя моє. (Дуже обнімає).

Катря. Ні, ти правду говориш, Зінько?

Зінько. Йй богу, правда... Не знаю, що таке... От думаю про його... ну, от.. нема нічого... Якось наче вигоріло все... А я не думав... Ну, нічого... Ура!. Ми йдемо у Молоха!.. Да?.. Ну, підожди, я піду скажу нашим... Ох, мамаша буде сердитись... Ну, єрунда... Вона повинна зрозуміть... (Стукають).

Зінько. Ввійдіть!

Ол. Макс. (обережно зазираючи). Можна?

Зінько. Можна, мамо. Уже!.. Тобі сказала Наталя?

Ол. Макс. (входячи, здоровкаючись з Катрею). Да, сказала... І ти ніби зараз ідеш до тюрми?

Зінько. Да, мамочко... Іду... Суд признав, що я мав право відмовитись.. (Входять Наталя, Леся і Остап, який уклоняється Катрі).

Ол. Макс. Ну, так чого-ж тобі ще? Для чого ж ти йдеш?

Зінько (радісно сміється). Не розумієте мамо?

Ол. Макс. Я не бачу нічого смішного... Для чого-ж іти?

Леся (глухо). Ви таки йдете, Зінько?.. Це правда?

Зінько. Да, Лесю, іду... Мамо!.. Ви не сердьтесь, а подумайте... От я вам об'ясню... Хм... Ну... Ну, от я вам скажу такий приклад, візьмем так: коли у матері повно в грудях молока, мусить вона годувати свою дитину? Да?

Ол. Макс. Ну?..

Зінько. Мусить?

Ол Макс. Ну, та що з того?

Зінько. Ну, от так, мамо, і я.. Повно молока у мене.. Воно давить на мене, гнітить, велить, жене мене... Сила моя жене... Ех, мамочко! Що там балакати! У мене стільки радості в грудях, що їй богу сорочку розірве.. Прийдеться вам латати... Ну, я мушу зараз іти. Нас там ждуть... Та ви не лякайтесь, нічого не станеться зо мною.. Я в це так вірю, що аж смішно щось інше думати.. Ну, Катре..

Ол Макс. Зіню!.. Та ти-ж.. Господи!. На смерть, може.. Схаменись ти, ради бога...

Остап (що весь час сарокастично посміхаючись). Ха-ха-ха.. Мамаша! Оставьте! Він так радий, що його прийняли знов до гурту, що не почує й грому.. А ви «ради бога». Ви гляньте тільки, як ошчасливили парнишку!

Зінько. Да брат, парнишка цей щасливий таки! Я радий був би, як би ти хоч зрозумів, через що... Ну, це не важно..

Остап. А Молох уже не тре залізними руками?

Зінько (радісно сміючись, підходить до Остапа і обнімає його). Ех, ти! Як ти казав на нас?.. Випотрошені.. Випотрошений ти!..

Ол. Макс. Зінько!.. Не ходи!.. Зінько!

Зінько. Ах, мамо!.. Не псуйте мені настрій... Подождіть. Вислухайте мене.. Ну, от гляньте на мене.. Бачите моє лице, очі? Радісне? Да? Горить у йому життя? Да?.. А який я був ці дні? Ех, мамо!.. Ви ж така розумна у нас наша мамочка, ви ж самі.. ви-ж самі повинні бачити, що зна-

чить, теє хороше, що дає радість.. Ну, от це мені й дає радість, що я йду. Бачите, ви хочете заперти мене в стінах сім'ї, а я хочу, і сім'ї і людей, і весь світ, я хочу простору.. От і йду туди. Така моя натура, мамо!.. Не можу я инакше..

Наталя (палко). Зінько! Що там.. От іще... Іди і годі.. Як би це не есдековська справа, так і я пішла-б. От іще!..

Ол. Макс. Ну, я-б тебе пішла. Сиди он там...

Наталя Овва!. Що це справді таке? Он маєте собі Остапа..

Остап. Мишка не хвилюйся!. (підходить до шафи, вийма пляшку і п'є).

Ол. Макс. Ах, Остап!.. Он куди Остап цей верне...

Остап. Мамаша! Не беспокойтесь, Остап на вірній путі..

Зінько. Ну, мамо.. Нам ніколи... Бувайте здорові.. Давайте на всякий случай обнімемось...

Ол. Макс. Це дає радість тобі? А ти ж сам учора що казав? Де-ж твої слова? Молох, «я».. насильство...

Зінько. Теперь, мамо «я» і молох одне... Одне мамо!.. Мене глитнув великий Молох... (жартівливо) Хай живе великий Молох!.. Ну, мамочко, їй богу, вернусь здоров і невредим...

Ол. Макс. (безсило сідаючи на стілець). Ох, сину...

Зінько. Мамо! Та пойміть же ви, що краще, коли пішло на те, померти в гар-

монії з собою ніж жити, розриваючись. Мамо! Я за себе іду, за радість свою... Я вернусь мамо. Візьмусь за практику все буде добре, і сім'я ваша, і Могилянський ваш усе... Тепер же у мене сили є.. Мамо, я дужий тепер! Я став собою!

Ол. Макс (тихо). А Леся?

Зінько. Ах, Леся!.. (до Лесі) Лесю!.. (Леся весь час стоїть безсило пустивши руки бліда, зів'яла).

Леся. Я завтра їду.. Може, не побачимося більше..

Зінько. Завтра?.. Дда-а... Так краще буде... Може справді, не побачимся.. Ну, значить, прощайте... прощайте, Лесю!.. (Леся мовчки схиляє голову).

Зінько (твердо і жорстко). Ну, і буде! ходім, Катре.

Ол. Макс. Зіню!.. О, боже, що-ж це таке робиться?! Убить же, убить.. можуть.

Зінько. Мамо! Я вам сказав, що не вб'ють. Ні за що не вб'ють. А хоч і так, я не можу инакше... Ну, і все. Давайте коли хочете, я вас обніму навіть... Ну, годі... Мамо!.. Та мамо!.. Ну, їй богу! ви теж...

Ол. Макс. Ну, годі справді. Іди.. Іди, Молох таки пожре тебе..

Зінько. Я тільки радий буду. Прощайте, Лесю... Простіть... коли винен у чому (Леся, стріпується і ридаючи вибігає)...

Ол. Макс. (гнівно встаючи). Безумний ти!.. На твоїй душі гріх! І на вашій (до Катрі) душі гріх!.. Ідіть!..

Зінько. Мамо!.. Ну, все одно!.. Ходім...

Катря (що весь час посміхалась спокійно, щасливою посмішкою. Твердо і рішуче). Да, ходім! Пора.

Остап (від шафи піднімаючи чарку). Хай живе великий Молох?

Наталя (палко). Пішов вон! Ти!

Остап (погрожуючи пальцем). Мишка!..

Зінько. Да! Хай живе великий Молох. Ходім, Катре! До побачення, мамо, до веселого радісного побачення. Наталочко, бувай! Ходім з нами? Ні? Ха-ха-ха...

Остап. Подождіть, мишка з вами. Чи боїшся?..

Зінько. Мамо!.. Я сьогодні значить, ночувать не буду. Прийду завтра чай пить.. (Ол. Макс. понуро, мовчки якийсь мент дивиться на нього).

Ол. Макс. Не прийдеш ти...

Зінько. То ж чого?

Ол. Макс. Не прийдеш... Годі... Ну, годі Іди..

Зінько. Ах мамо!.. Ну, що там! Ходім! (рішуче бере Катрю за руку і виходить).

Остап. Стій, Зінько!.. (Зінько озирається).

Остап. (піднімаючи чарку). Хай живе великий Молох? Ха-ха-ха!..

Зінько (радісно сміючись). Хай живе великий Молох! Мамо, до завтра! (Ол. Макс понуро, суворо дивиться в стіл).

Наталя (радісно танцюючи і показуючи. Остапові рукою «ніс»:) Ура, ура, ура!

З а в і с а.

Адміністрація і Комора
С. Р. внімає думку

РА 633

В. Винниченко

Великий молох